

АНТОН ВРАНЧИЧ (1553—1567)

Одринският мир от 1547 г. затвърдил разделението на бившето унгарско кралство: западните и северните части на Унгария останали под властта на Хабсбургите, Централна Унгария образувала Будинския пашалък на султана, а Трансилвания останала за наследниците на Янош Заполиа, които били в същност султански васали. Фердинанд I обаче не се отказвал от намерението си да подчини всички унгарски територии. През 40-те години неговото внимание било насочено главно към Трансилвания, където се пренесло и полето на борбата между двете монархии. През 1551—1552 г. започнали военни действия в по-широк мащаб. Фердинанд обаче не разполагал с военна сила, отговаряща на неговите политически претенции. Войските на будинския паша и други турски гранични отреди завзели Темешвар, Солнок, Липа и други крепости, които били изоставени единствено на собствените си гарнизони. Едва когато противникът се насочил към Егер, „защитникът на Унгария“ — Фердинанд, изпратил срещу му своята войска, набрана от немски ландскнехти, италиански наемници и несигурни елементи. Будинският паша обаче им нанесъл страхотно поражение. Междувременно Сюлейман I решил да изгони напълно немците от Трансилвания и да постави на престола жената на Заполиа Изабела и нейното невръстно момче.

При такава ситуация Фердинанд се решил да опита да получи чрез преговори това, което не могъл да постигне с оръжие, т. е. да бъде признат за владетел на територии, които не могъл да защити от будинския паша и за чието отвоюване не разполагал с необходимите пари и войска. Единственото нещо, на което могъл все още да разчита, били способността и изкуството на неговите дипломатически пратеници. Един от тях бил далматинецът Антон Вранчич.

Антон Вранчич е роден в Шибеник, Далмация, през 1504 г. Той произхождал от знатен босненски род, който се преселил от турските нашествия в Далмация. Първоначално А. Вранчич се учил в родния си град и в Трогир, където учители му били видни далматински хуманисти. След това негов роднина го взел във Веспрем, Унгария, където го направил каноник и дякон. После вуйчо му Иван Статилич, който бил епископ в Унгария, го въвел в кръга на приближените на Я. Заполиа. Вранчич бил изпратен да учи богословие и право в Падуа, Италия, по-късно във Виена и Краков. През 1528 г. той бил назначен от Заполиа за трансилвански епис-

коп и станал доверено лице на краля. Така започнала обществената дейност на Вранчич.

Държавата на Я. Заполна, притисната от две страни от двете империи — Османската и Хабсбургската, — правела отчаяни усилия да запази самостоятелността си. Вранчич бил изпращан с различни поръчения — три пъти до турския паша в Босна, два пъти при дожа на Венеция Андрея Грити, два пъти в Рим при папа Климент V и после при Павел III. Със специални дипломатически мисии той посетил френския крал Франциск I, английския крал Хенрих VIII, австрийския крал Фердинанд I и др. След смъртта на Я. Заполна [1540 г.] при неговата съпруга Изабела Вранчич не бил вече в добри отношения с най-влиятелната личност при нейния двор — Юрий Утишенич. Това — от една страна, а, от друга — отличното познаване на политическото положение в Средна и Югоизточна Европа предопределили едно важно решение на А. Вранчич.

През 1549 г. той преминал на страната на Фердинанд Хабсбург, който оценил неговите способности и знания, обградил го с доверие и му дал високи църковни постове. През 1553 г., когато Фердинанд искал на всяка цена да постигне по-продължителен мир или временно примирие, той не намерил друг по-подходящ за тази мисия от нечкия епископ Антон Вранчич.

През март същата година той ходил при пашата в Буда, за да уговори с него примирие, докато трае пътуването на императорската делегация. На 22 юли 1553 г. Вранчич заедно с началника на дунавския флот Франциск Зай се качили на кораби във Виена, с които стигнали до Белград, и оттам по суша потеглили за Цариград. За това свое пътуване Вранчич е оставил подробен дневник.

Двамата пратеници имали указания да предложат сумата 150 хиляди дуката като ежегоден „подарък“ на султана при положение, че той признае правото на Фердинанд над Унгария, и още 40 хиляди за Трансилвания и Горна Унгария. Великият везир Рустем паша, чиято благосклонност Фердинандовите дипломати умеели да поддържат чрез подаръци в пари и дрехи, ги посъветвал да не повдигат въпроса за Седмоградско и да се задоволят с примирие в Унгария. Султанът, който се готвел за поход против Иран, също не поставил прекомерни искания. Двете страни постигнали споразумение да се подпише примирие в Унгария за пет години, без турците да приемат претенциите на Фердинанд над Трансилвания. Все пак трибутът от 30 хиляди дуката бил намален наполовина. Договорът предвиждал също уреждане на някои погранични въпроси.

Документите за договора били готови на 29 август и постоянният посланик на императора при Портата генуезецът Малвеци заминал сам за Виена да запознае своя господар с условията на мира. Подписването на договора било забавено. Фердинанд решил да се възползува от ангажираността на султана в Азия и да установи властта си в Трансилвания. Обаче боевете за крепостите в Унгария се развивали не в полза на Хабсбургите. Скоро Фердинанд трябвало да изпрати при султана нови пратеници, готови да приемат вече по-тежки условия.

В Турция Вранчич се задържал близо четири години, главно в Цариград и в Мала Азия. За големите му заслуги около подписването на preliminarния мирен договор Фердинанд го назначил за естергомски епископ, а сетне за свой кралски съветник.

Близко 15 години по-късно, когато Сигет паднал в ръцете на турците и до неговите стени умрял Сюлейман I (1566 г.), новият австрийски император Максимилиан II решил да изпрати Вранчич с ново посолство до Цариград. Той трябвало да сключи мир с новия султан Селим II. Вранчич бил придружаван от щириеца Христоф фон Тойфенбах. Мисията потеглила на 25 юни 1567 г. и през август пристигнала в столицата на султана. Там към тях се присъединил и Албрехт фон Вис, постоянният императорски представител при Портата. Пратениците носели данъка и скъпи подаръци, които обаче не направили великия везир Мехмед Соколович по-отстъпчив. След продължителни и мъчителни преговори на 17 февруари 1568 г. в Одрин бил подписан нов мирен договор за осем години, който запазвал *status quo*-то на границите и плащането на обичайния трибут.

Максимилиан II също високо ценял заслугите на Вранчич към хабсбургския двор и го назначил за кралски наместник за Унгария (1572 г.). Една година по-късно той бил избран и за кардинал, но скоро след това починал (1573 г.).

Освен като способен и заслужил дипломат Антон Вранчич е известен и като един от най-бележитите учени и писатели-хуманисти в Югоизточна Европа за своето време. Той е оставил научни съчинения из областта на историята, археологията, историческата география, етнографията и други сектори на тогавашното знание. По-важни от научните му трудове са: „*De rebus gestis Hungarorum ab inclinatione regni...*“, което представлява сборник исторически студии, обхващащи периода от смъртта на Матиаш Корвин до времето на самия Вранчич; „*Expeditionis Solymani in Moldaviam et Transylvaniam libri duo*“; „*De situ Transylvaniae, Moldaviae et Transalpinae*“ и др. В последното съчинение се дава подробно историко-географско и етнографско описание на Трансилвания, Молдава и Влашко. Европейската историческа и археологическа наука дължи на А. Вранчич и на другия императорски послник О. Бусбек откриването в Мала Азия и обнародването на прочутия паметник „*Monumentum Ancyranum*“, в който са описани делата на император Октавиан Август.

Вранчич е автор и на редица литературни и поетични произведения, речи, похвални слова и пр., които са писани главно на латински: „*Elegiae*“ (Краков, 1537); „*Otia*“ (Краков, 1542); „*Gratulatio... in nuptiis... Sigismundi Augusti, regis Poloniae...*“ (Краков, 1543); „*Orationes II gratulatoriae ad Rudolphum regem Hungariae...*“ (Виена, 1573) и др. С тези си съчинения Вранчич е известен като един от най-изтъкнатите представители на унгарската и хърватската латинска проза и поезия от XVI в. Понастоящем са запазили своята стойност като богат извор за историческото изследване неговите писма (около 4000 на брой), много от които са адресирани до видни политически и културни личности от XVI в. В тях се съдържат разнообразни данни за събитията в Европейския Югоизток, за личния и книжовния живот на автора и други негови съвременници.

Съдържанието на книгите и кореспонденцията на Вранчич разкриват в негово лице един не само крупен учен и писател-хуманист, но и човек с усет към социалните проблеми на своето време. Макар че бил свързан с висшите управляващи среди първо в Трансилвания, сетне в Австрия, при избухването на селското въстание в Австрия през 1573 г. и във връзка със започналите

след това жестоки репресии Вранчич се застъпвал пред императора за по-милостиво отношение към въстаниците. Той изтъквал, че „селаните се оплакват от неправдите съвсем основателно“, защото властниците потискали и обръщали в роби бедните селяни, „както правят и самите турци“.

Характерът на настоящия труд налага да се спрем по-специално върху пътните дневници и бележки на Антон Вранчич. Независимо от многото си пътувания в различни посоки на Европа той е оставил описания на пътуванията си само из тогавашната Османска империя. Първото от тях е известно под заглавието: „*Iter Buda Hadrianopolim anno 1553 exaratum ab Antonio Verantio tunc Quinqueecclesiensi, mox Agriensi episcopo, ac demum archiepiscopo Strigoniensi, regio in Hungaria locumtenenti, magno regni cancellario atque S. R. E. Cardinali electo. Nunc primum e Verantiano cartophilacio in lucem editum*“. Този дневник е издаден за пръв път от Abb. Fortis в съчинението му: *Viaggio in Dalmazia, Venezia, 1774*. Този пътепис е съставен от Вранчич по бележки от първото му пътуване за турската столица през 1553 г. и описва земите по пътя от Виена до Одрин, където описанието неочаквано прекъсва. Така че този най-подробен пътепис на Вранчич е останал незавършен по неизвестни причини.

Пътеписен характер имат и пътните бележки на Вранчич от второто му пътуване до Босфора, обединени под заглавията: „*Diarium legationis nomine Maximilianii II... ad Danubium...*“ и „*Ratio itineris, quod est a Viena ad Constantinopolim*“. Първото съдържа писмата на автора до император Максимилиан II, писани от различни станции по време на пътуването през 1567 г. Второто е един итинерар, в който са отбелязани пътните станции от Виена до Цариград и разстоянията между тях, като някъде авторът се спира, за да даде някои по-подробни географски и други сведения.

Във връзка с посочените пътеписни материали на Вранчич следва да бъде отбелязана и още една негова малка книжка, която носи заглавие: „*De itinere et legatione sua Constantinopolitana Antonii Verantii cum fratre Michaelae dialogus*“. Тук под формата на разговор с брат си Вранчич разглежда някои въпроси около войната с турците и същевременно описва пречките и трудностите, на които се натъквали чужденците, когато искали да се ориентират по-добре в имената на реките, планините и за други неща по време на пътуванията си из Турция.

Всички пътеписни материали, останали от А. Вранчич, заедно с другите му съчинения са издадени най-пълно в поредицата извори за унгарска история: *Monumenta historica Hungariae, Ser. II: Verancsics Antal, Összes munkái, I—XII, t. 2—32, Buda Pest, 1857—1875*.

В своите пътеписни бележки за балканските земи Вранчич като никой друг преди него се опитал да вникне в географията и топонимията на местата, през които минавал. Той събирал сведения, разпитвал местни хора, уточнявал названията на планини и реки. След това той систематизирал своите впечатления и наблюдения и се мъчел да съпостави със сведенията, които намирал в старата и средновековната литература. Пътеписните бележки на Вранчич носят положителните белези, а също и някои недостатъци на тогавашното ренесансово странознание. В този автор може би в най-силна степен е изразен стремежът да се съгласува и да се подчини съвременното му знание на писаното от Страбон, Птолемей и някои други антични автори.

Същевременно в пътеписите на Вранчич се съдържат интересни бележки за населението, за отделните селища, както и за други черти от живота из балканските страни към средата на XVI в.

Пътеписите на А. Вранчич са разглеждани предимно като извор за историческата география на балканските страни от П. Маткович, който ги е предал с много съкращения. Оттам те са цитирани най-често и от нашите автори. В студията на Маткович са изпуснати обаче редица пасажи, които имат важно значение за съвременното изследване на нашето минало.

По-долу се дават за пръв път в пълен български превод всички писмени материали на Вранчич, които имат връзка с историята на нашия народ.

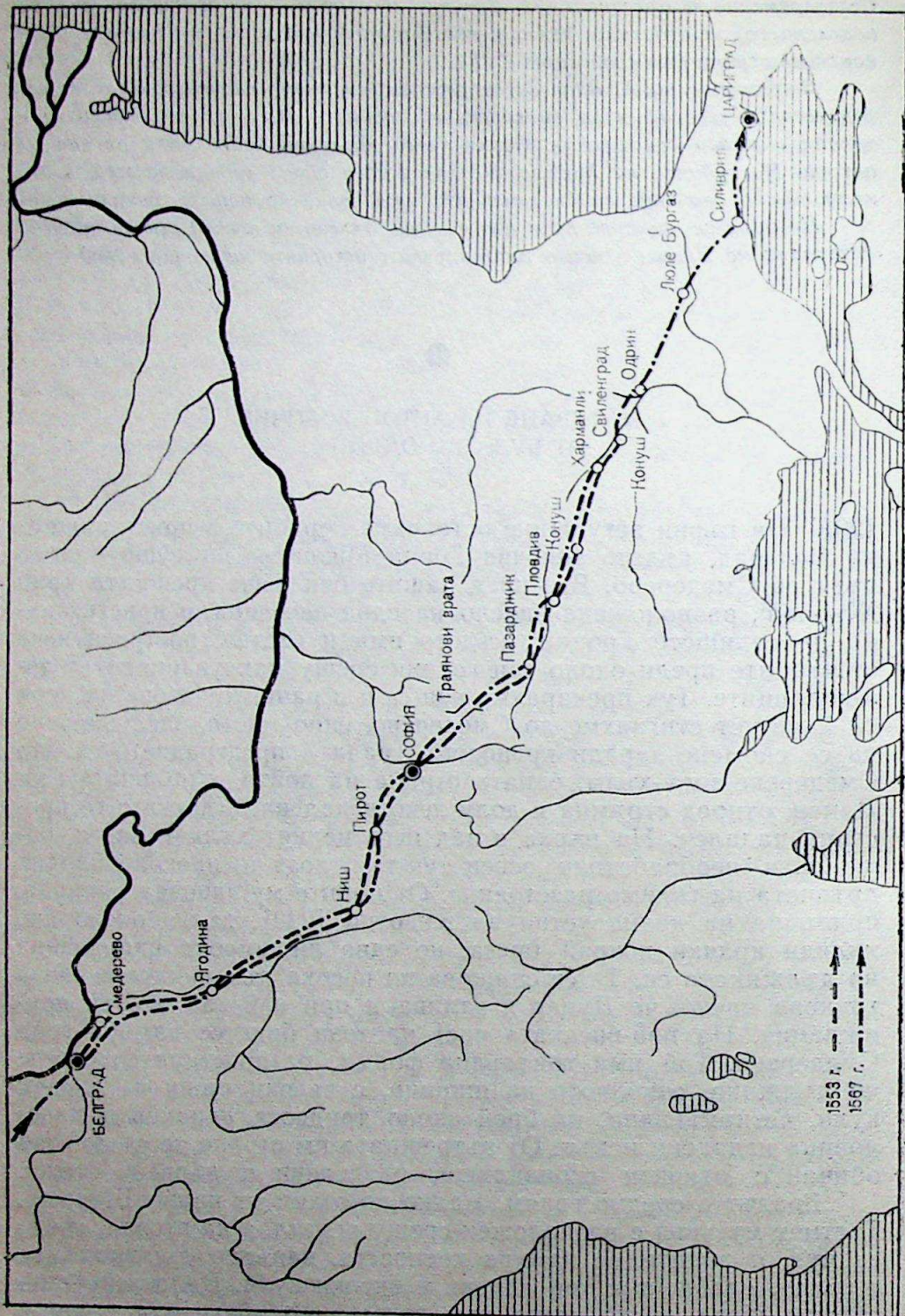
ПЪТУВАНЕ НА АНТОН ВРАНЧИЧ
ОТ БУДА ДО ОДРИН . . .

1553 г.

[298] На първи август ние оставихме корабите в пристанището на Белград, където започва Горна Мизия, и по суша поехме пътя за Смедерево. Все пред нашите очи беше крепостта край Жърнов¹, разположена вдясно на една височина, и пристигнахме до селището Гроцка², където има и кастел, построен вече от турците преди около три години срещу нахлуванията на темешварците. Тук прекарахме нощта и в ранните часове на деня на 2 август стигнахме до Смедерево, едно място, заслужаващо да се спомене заради крепостта, града и предградието си. До Смедерево има хълм, едната страна на който е обърната към Дунав, отпред стръмна и долу леко издадена, а другата се простира надалеч. На върха и зад него целият хълм е равен, обширен и необработван освен тук-там лозя и наоколо плодни дръвчета на голямо разстояние. От полите му започва равнина, прилична на долна устна на животно [299], дълга около две хиляди крачки покрай брега, но едва ли широка наполовина на дължината си. Тя се снижава по посока към реката и слиза толкова ниско, че Дунавя залива и при най-малките си прииждания. На най-високата част на този бряг се намира град Смедерево. Той има триъгълна форма, разпростира се повече на дължина, отколкото на ширина, с високи стени и с прави кули, четириъгълни, на брой около тридесет, еднакви и наполовина издадени навън. От вътрешната им страна те са по стар обичай с открити скривалища, разделени с дървени етажи.

Градът е средно голям, малко по-голям от нашия Шопрон³. Третият му ъгъл е разположен срещу реката, а на втория, който се мие от водите, се намира крепостта, напълно съединила се с града, снабдена с три здрави и високи кули. Цялата външна страна обаче, която гледа към хълма, е заобиколена с вал и ивица от незастроено място и показва от всяка страна три ук-

репления, опасани със стена и много дълбок ров. Реката е толкова дълбока, че когато нуждата наложи ровът да се напълни, водата не се вкарва, а се влива. Получило се е така, че по направление на реката се е образувал насип или по-скоро една грамада от земна маса, изхвърлена от рова, която се издига малко над водата. От стените на насипа се разбиват силните движения на ледовете и дъното на самия ров се предпазва от натрупванията на пясъци, каквито обикновено силните течения на реките натрупват.

Тук аз ще разкрия няколко места от Клавдий Птолемей⁴, които досега може би са били неизвестни на мнозина. Впрочем възможно е и аз да се лъжа и затова открито заявявам, че съм обхванат от съмнително предположение.

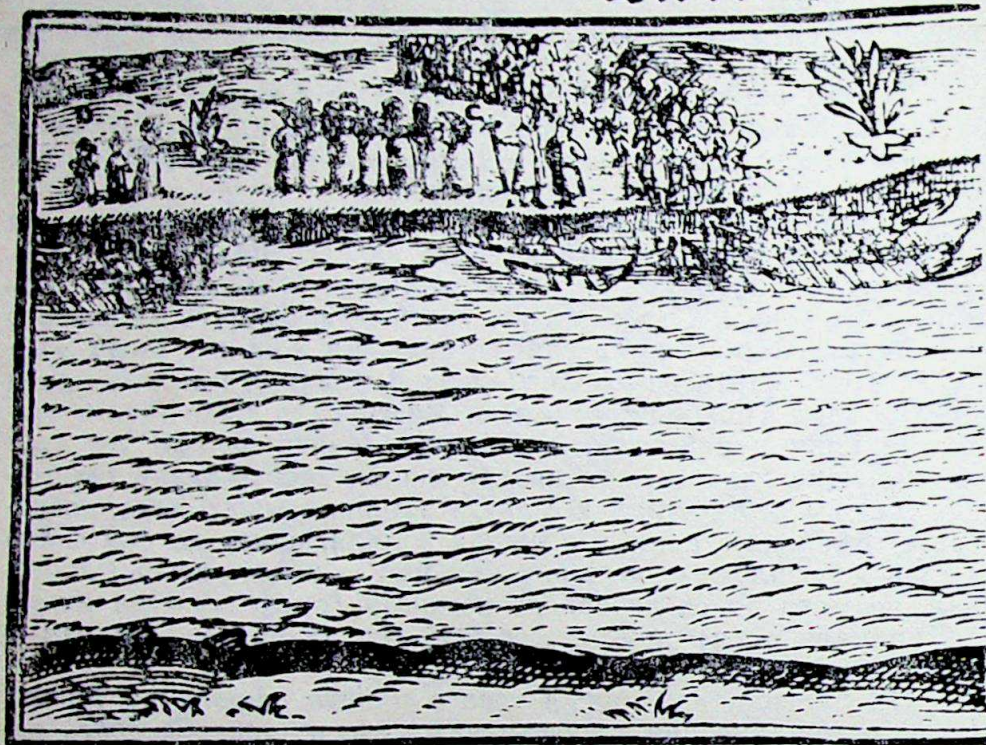
Върху петата географска карта на Европа книга XI, глава 16, в Долна Панония има имената на следните градове: Тевтобургиум⁵, Корнакум⁶, Акуминкум⁷, Риттиум⁸ и Таурунум⁹. Веднага след това в Горна Мизия, която сега [300] се назовава с две имена: Сърбия и Расция¹⁰, а областта е една и съща, върху деветата карта на Европа, книга 3, глава 9, има също така име на град Трикорниум¹¹ и река Мосхиус¹², а също така и градовете Ниш и най-после Улпнанум¹³. Макар да съм чел тези имена и другаде и да съм мислил много дълбоко върху тях, макар да съм се съветвал и с други автори, с много хора, познаващи тези места, също и с местни жители, макар да съм силно желал да извлека нещо вярно, все пак аз никога не съм допускал, че мога да се добера до истината (стига само да можех да направя това) другояче, освен ако не пропътувам сам и видя лично тези места.

От Белград до Ниш, а това е цялата ширина на Мизия, която изминахме при това пътуване, ние не видяхме друга река. Аз не споменавам онази, която местните жители назовават Морава и която ми се стори, че се влива в Дунав при Смедерево, под самите му стени откъм източната страна. Затова и аз без колебание стигам до извода, тъй като тъкмо на това място Птолемей поставя Трикорниум, че тук Морава е Мосхиус, а Смедерево е Трикорниум. Разбира се, този град е получил името Трикорниум, не защото е построен в триъгълна или трирогова форма, както беше вече споменато по-горе за Смедерево. Аз не смятам, че сегашните стени са онези, които някога е имал Трикорниум. Ти също не бива да се съмняваш, че върху основите на града са били надстроени стени от владетелите на Мизия, нещо, което и аз се осмелявам да твърдя, че е така.

След като разгледах разположението на Тевтобургиум, Остий, Драва, Корнакум, Акуминакум, Риттиум и Таурунум, а затова се ориентирах добре по вливането на Сава в Дунав, без съмнение бих казал, че Тевтобургиум е Квинквееклезия, Корнакум е Каром, Акуминкум е Камонку, Риттиум е Сланка-

мен както и Улпианум е София. София е била някога забележително тържище на дарданите¹⁴, а сега (301) на трибалите¹⁵ или пазар на българите, разположено на 18 мили от град Ниш. Тези места не са лишени от следи на древността, защото навсякъде личат развалини на селища и стени.

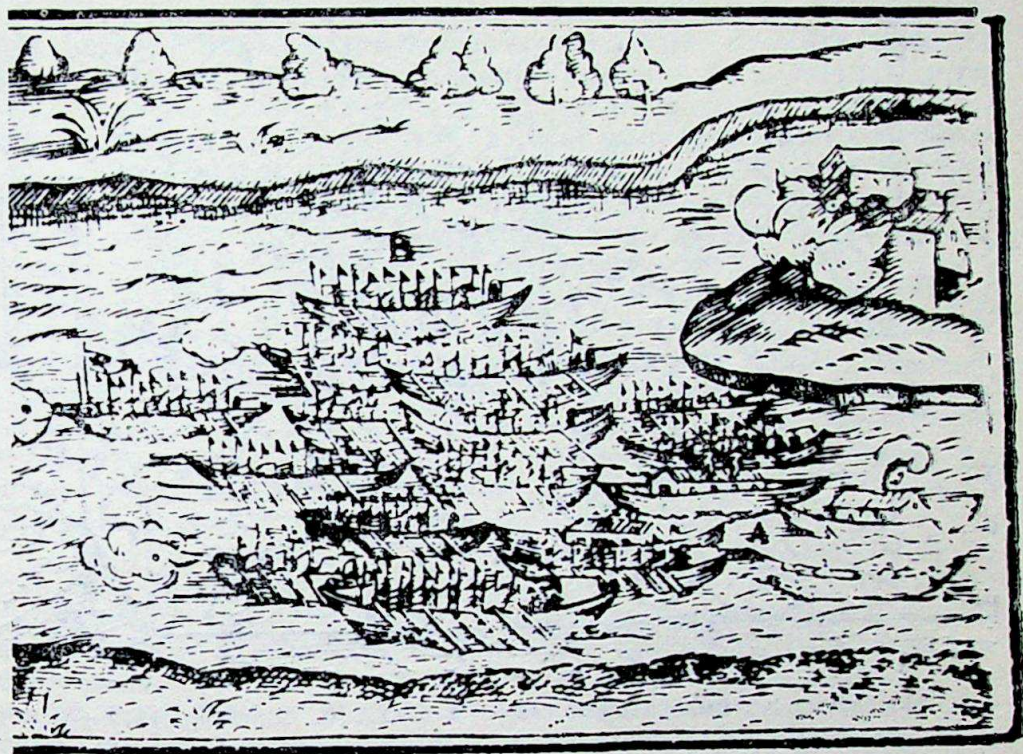

Посрещане на императорска мисия от турците на границата на р. Дунав
(С. Швайгер, 1877 г.)

Впрочем целият десен бряг на Дунав е бил някога укрепен от римляните с градове и кастели, в които те държали гарнизони войски срещу нападенията на даките. Това можем да видим у Страбон¹⁶, книга VII, където той говори колко дълго тече река Дунав през земята на даките¹⁷, че реката се нарича тук Дунав, а след това Истър, докато се влее в Черно море през земята на гетите. Сега тук живеят отвъдкарпатските влахи и молдави. От обстоятелството, че Петроварадин²⁰ и Смедерево са посторени на място, удобно за отблъсване на даките, добре явствува какво представлява равнината, която се нарича Темешварска пуста, т. е. степ, в която се издигат две значително големи възвишения, близки едно до друго: едното се нарича Мезев-Сомлио, а другото Ер-Сомлио. Цялото това пространство над Петроварадин и Смедерево е разположено като че ли

пред очи или пред някаква наблюдателница и дава възможност да се отблъсне всякакъв враг. Оттам също и турците предприемат нападения за установяване на властта си и над лявата страна на Дунав и винаги имат брод за Петроварадин. Друго по-удобно място от това няма.

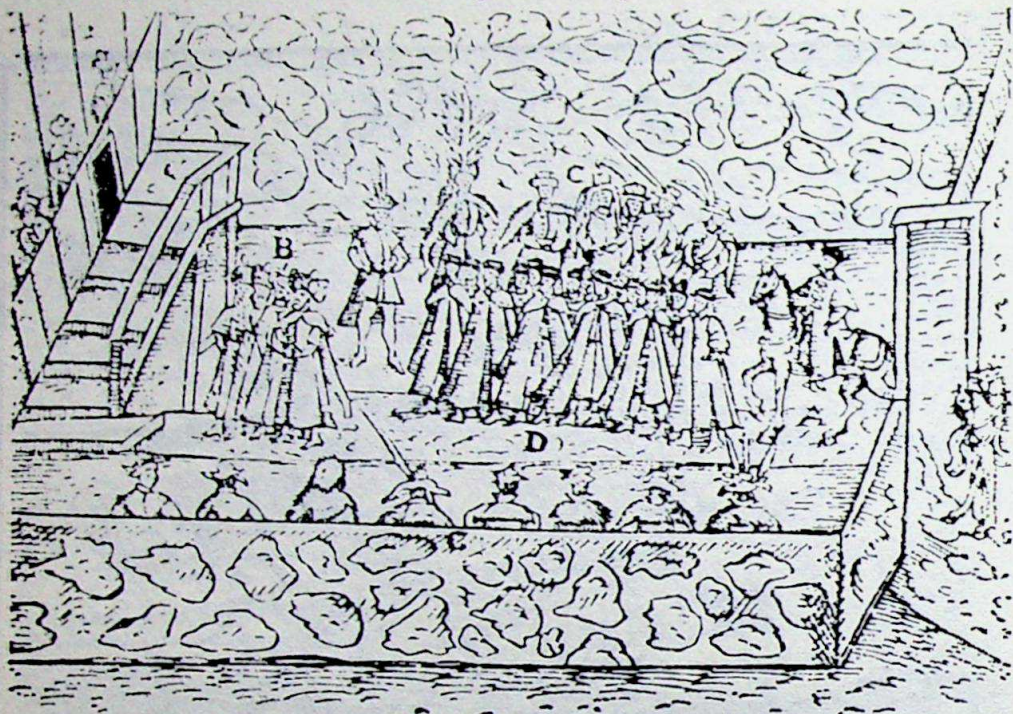
Посрещане на императорска мисия от турците на границата на р. Дунав
(С. Швайгер, 1977 г.)

На 3 август ние се отклонихме от Дунав, който се насочва право на изток, и се отправихме за вътрешността на Мизия. Вървахме по дясната страна на реката Морава, една твърде обширна земя, плодородна, красива и привлекателна, заградена и от двете страни с планини, върховете на които бяха обрасли с гори, а другите места осеяни с ниви.

В същия ден стигнахме до селото Ливада²¹ [302], което е разположено край рекичката Ясеница и гората Ломница. Докато вървахме по това място и се разхождахме срещу течението на рекичката, научихме, че недалеч се намира къщата на Павел Бакич²², наричана Венчац, в която той някога живял, преди да мине от турската страна при нас. Този Павел, както знаеш, по произход бил сърбин и заслужава да се спомене както заради военната му храброст, с която блестял, така и поради необикновената вярност, която имал към нашия цар. Той

живял не неизвестен живот и заслужено бил прославян между военните командири. Загинал със славна и паметна смърт в сражението на Йоан Коцианери с комитата Валко пред крепостта Иванка. Тази крепост, преди да бъде завзета от турците, принадлежеше на мой приятел Франциск Зай. Между ко-

Посрещане на императорска мисия в Буда (С. Швайгер, 1577 г.)

мандирите единствен той бил със смел дух и с риск за живота си помагал ту на челните редици, ту на флагите на бягащата наша войска, а след това и на всички и се втурнал срещу нападащите редици на враговете, които били построени в клинообразен строй и ликували от радост.

Продължавайки по този път, ние настигнахме някакви турци, които караха и удряха коне и мулета, натоварени с пълни кошове хора. Лицата на една част от караните по този начин хора бяха покрити с дрипи, а лицата на друга част бяха открити. Това нещо ми даде повод да ги запитам. Изобщо тази нова картина в една земя, толкова много различна от нашата, ми направи много силно впечатление. Какво ли, казвам си, търсят тук Дионисовите маски? Защо са натоварени тези добичета с хора? Дали са някакви търговци или похитени? Отговориха ми, че натоварените са пленници, а покритите с маска са помлади и по-знатни и така ги предпазват, да не се повредят лицата им от слънчевия пек и многото прах, а ако някои бъдат откраднати случайно из близките места, да не могат да

бъдат разпознати. Останалите са търговци, [303], едни дошли от далечна Тракия, други от Азия. Те са свикнали да отиват в най-далечни краища, за да купуват от множеството пленници евтино и да ги продават в родината си по-скъпо. Наистина ужасно и печално зрелище е да гледаш човек, каран за продажба като добитък, и да се отнасят с него толкова презрително.

Като излязохме от село Ливада на третия ден на споменатия месец и бързо без трудности изминахме голямата гора, за която казах по-горе, че се нарича Ломница, след третата миля дойдохме до брода на реката Морава, наричан по името на съседната планина Дервент^{22а}. С това име се назовава и близкото село. Гората, макар и малка и немного гъста, има лошата слава, че е удобна за разбойнически засади. Когато започнахме да минаваме реката, пред нас се изпречиха други турци, между които един беше по външност и облекло по-високопоставен от другите. След тях вървяха петима египтяни, които сега наричаме цигани или цингани, вързани за шията с една верига и влачени в една редица. Те издаваха жални викове и окаяваха немотията си. Тогава аз попитах турците какви са тези и каква е причината, за да бъдат те оковани във вериги? Отвърнаха ми, че са събирани вместо данъци, когато могат да се състоят както в пари, така и от малолетни деца. Ужасих се от този жесток данък-десятьк и от това оскърбление.

Тогава научих, че имало някога обичай на всяка пета година да се събира този данък от малолетни деца. Сега това правят на втората и третата година, и то по-жестоко, отколкото позволява приетият закон, дори заграбват забранени деца и макар да са се договорили за цената, поради алчност развалят пазарлъка и пак го възстановяват. Поради това става така, че нещастният народ, като чуе за събирането на този данък и щом разберат, че турците са дошли някъде, завеждат децата си в горите или ги изпращат другаде, докато мине бедствието. До тази жестокост турците не прибегват в началото на победите си, но [304] по-късно, когато са изнесли далеч напред граничните черти и вече държат здраво властта си над завзетите земи. Такъв данък трябва да плащат тези, които се домогват до престола на турците²³ и вярват, че те могат да проявяват снизходителност към нашия род. Живели са с тази измамна надежда и гърци, и мизи, и траки, и други, които са били подчинени по-рано. Дори и сега след като владенията им са стигнали до нас, турците измъчват всички останали. Но нека се върна назад.

Като минахме реката Морава и се придвижихме оттатък, започнахме да изкачваме планината Лукавица²⁴, която по мое мнение се простира от планината Скардус²⁵ в Илирия чак до Мизия. За нея аз твърдя, че сред народа тя се ползува с лоша слава не защото е стръмна, полегата и мъчно проходима, но защото навсякъде бродят разбойници. В тази област на левия

бряг на река Морава към Дунав ние видяхме два много известни комитата: Браничево²⁶, от унгарците наричан иначе Браичио, а другият Кучево²⁷, със споменатата вече висока планина, част от която и ние минахме. Оттам вървахме по билото на планината Лукавица почти три мили, както бе вече казано, и успешно го преодоляхме и слязохме в околностите на град Ягодина²⁸. Разположен е в една кръгла равнина, доста обширна, и е заобиколен като с венец от малки планини с изключение на тази Лукавица. Градът се радва на много добра почва и е разположен в една много красива местност от дясната страна на реката Морава. В този град се намираха къщите на Бали бег с прякор Кючюк, който бил отвел в Турция като пленник Стефан Майладун, заловен чрез измамата на молдавския войвода Петър²⁹. В тези именно къщи, вече доста порутени и изоставени, ние се подслонихме тази нощ.

На 5 август потеглихме от Ягодина, вървахме този ден по лек път, но при много тягостно поради горещината време и се придвижихме до село, наричано Ражан³⁰. Селото е на 6 мили от Ягодина, под един горист хълм, наречен [305] от местните жители Ражан, т. е. „копия“, защото тук близо до мястото, където северните разклонения на двете планини взаимно се вплитат, последните сръбски първенци, когато били силно притиснати от нападащите ги турци пред вратите на Смедерево, последното убежище на тяхната власт, направили преграда от изсечени дървета, на които клоните били подострени като копия, гъсто преплетени и обърнати срещу нападащите ги неприятели. Тези подостроени клонове древните хора наричали „церви“, т. е. елени. Разправят, че това станало през времето на Лазар³¹, който бил убит заедно с Милош Кобилич³² в един ден от турския султан Мурад³³. Това село, макар преди да е имало друго име, по-късно е било разграбвано и разрушавано при честите неприятелски нападения и с течение на времето след завземането на цялата страна, когато всичко било подчинено на турците, същото село било възстановено от старите жители и както сменило своя господар, така сменило и своето име, като било наречено Ражан от тези „церви“ с остри върхове като копия; Ражан е илирийска дума³⁴.

Пак на това място ние най-напред научихме от нашия домакин, че пътят, по който вървим, е постлан по римски образец, нарича се Траянов път³⁵ и той започва от Белград и стига до Константинопол. Учудих се, че спомена за този велик император се пази до сега сред тези диви варвари. Наистина аз не обърнах внимание на този път от Белград до това село или защото е преместен другаде, или защото е покрит със земя, но след като го разгледах много старателно, установих, че наистина това е така. По-късно същият път е бил настлан, но не с квадратни и с неголеми камъни, а с обикновени средни и с такива, каквито се срещат навсякъде. Ширината му е 9 крачки

при обикновен човешки ход и ние никъде другаде не сме виждали по-малко запазена част или останки от него [306], както при излизане от град Ниш, която беше дълга около 140 крачки. На други места ту отляво, ту отдясно се изпречват отделни запазени отрязъци, които показват, че на известни разстояния пътят е разбит и изтрит или пък покрит с кал и обрасъл с храсти. Затова едно такова благородно и трайно дело е лошо разбрано, избягва се от пътниците на този век и не се използва от други минувачи освен от пешеходци, и то само при проливни дъждове.

На 6 август оттам ние прехвърлихме реката Морава и след като два пъти я оставяхме зад нас, стигнахме до град Ниш. Той някога се е наричал Несус и бил прочут град, а сега заслужава да се спомене само заради оживената си търговия, купищата си развалини, останали от простирания се надълго и нашироко някога град. В нег открих римски надгробни надписи, издълбани върху камък, които аз с голям труд издирих, преписах и тук прибавих, за да се помнят, пък и от доброжелателство към тебе.

D. M.
C. AVRELI. RVFINA
VIXIT ANN. XXX
TOL. VALERIANUS
CAPRINI CVLTORI. B.
CONIVGI PIEN
TISSIMAE FA
CIENDVM CV
RAVIIT.

D. M.

VITAE LIA
NVS VIX.
ANN. XXX.
ATILIAE IN
GENVAE CONIVGI

B. M. P.

I. O. M.

DEPVLSO IRO.

D. M.

G. IVL. VINDICI
VET. VIX. ANN. LX.
ET AELIAE SERE
NAE EIVS. VIX. AN.
XXX. G. IVLI. HER
MOCORANICI
L. FLORVS ESTR
VS. ET TZITZIS
LIBERT. TE AELIVS
FECVNDVS COS

MVS. B. M. F. C.
DEABVS.
PLACIDI. FAV.
VLP. LAETVS...
EX VOTO PRO
EVERSV... LIB P.
I. O. M.

CAPITOL
INO DEO
VLP. RVF. EX
VO.PO.

I. O. T. M.
CAPITOLI
NO EX BOTOP
NICA HERME
PRO SALVTE
DOMINI NO
STRI.

I. O. M.
PRO SA. DD.
NN. AVGG.
AVR. GAIVS
MIL. LEG. VII. STR. CoS.
POS.

I. O. M.
PRO S. D. N.
AVG. M. VLP.
MARTINVS STR.
CoS. LEG. VII. CI.
V. R. FVSCo. ET DEXIRO CoS.
I.O.M.PRO

SAL. DD. NN. AVGG. MAR.
VAES. MIL.
LEG. III. STR. CoS.
PO.

I. O. M. FVL.
TE IVN. REG
TE DEOLIAE.
TE HILA REG.
G. IVL. SERVAN
DVS. VET. TE
FL. NVMISIVS.³⁶

Ние можехме да открием повече такива паметници и други интересни за знанието паметници от древността на този град, ако ни беше дадена възможност да останем за по-дълго в него и да ги разгледаме по-свободно. Защото навсякъде се показваха основите на стари стени, стърчащи над земята, и рядко

има градски дом, в който да не се намери никакъв камък, свидетел за римско дело. Тъй като не се бавихме на това място, където бяхме спрели, повече от трите последни часа на деня, както и настъпилата нощ, а бяхме също възпирани от спътниците ни да не се скитаме много по наша воля, [309] ние едва събрахме, по-скоро грабнахме тези няколко надписа.

Еничар и спяхия (С. Швайгер, 1577 г.)

И така, като оставих тези места, аз се върнах в Ниш, който по-нататък ще назовавам, както античните автори, Несус. Ще се опитам да опиша спред силите си неговото положение, но малко по-после, а сега ще посоча разположението на самата тази страна, през която минахме от Белград насам, планините, полетата и реките, които видяхме, както и другите неща, които ще се видят тук.

Да почнем разглеждането на всичко това от планината Скардус. Според петата карта на Европа от Птолемей тя е свързана на запад с планините Бебии³⁷, на юг с Орбел³⁸; да не споменавам по-оттатъшните чак до самите Пириней, от които водят началото си всички планини и затова те се наричат „Веригата на света“, прострели се в една редица от запад на изток, докато стигнат до Скардус. После от Скардус се проточват на юг и изток и стигат до Черно море при град Месемврия. Скардус, щом се отклони от височините на съседните Бебии, както е през далматинските области, продължава през Босна, през

Херцеговина и после се слива с останалите планини на Илирийската област чак до Белград и Смедерево и до средното течение на реката Морава — всичко това е Скардус по свидетелство на същия Птолемей в неговата карта. Стигнала, както казах преди, чак дотук, тази планина се разклонява през толкова много страни и като следва на изток Дунав, може би не се осмелява да се състезава по посока с него и завива на юг. Оттам продължава по права линия почти 22 наши мили и стига до Орбелус, но не се съединява с него, защото е възпрепятствувана от реката Морава, която казахме, че е била наричана от старите Мосхиус. Морава извира от един склон на Скардус от западната му страна, отначало тече на изток и със своето течение различа Скардус на това място, откъдето пък минават онези, които отиват за Котор или Дубровник. След това [310], насочвайки се на север, протича през полето на Ягодина. Оттам наново с посока на изток заобикаля гористата планинска местност на Лукавица, която се е проточила във вид на нос и после решила да следва пак Дунав, може би засрамена, че го е изоставила, най-после се връща към първоначалната си посока и малко по-долу от Смедерево се влива в Дунав. А Скардус се свързва по този начин с река Морава и с планините, които започват оттатък нея вляво от Кучево и като продължават без прекъсване, се свързват с Орбелус и с известна част с Хемус, докато стигнат до същия. Между тях в Долна Мизия има големи и плодородни полета, през които минава Траяновият път. Тук Скардус е принуден да спре и ни дава повод да кажем нещо повече за Орбелус и за град Ниш.

Орбелус не отива повече от 18 мили в същата посока по права линия до реката Искър, която Птолемей нарича Циабрус, възпрепятствуван да се свърже с Хемус. Но да се върна към Ниш.

От положението на града и от купищата му развалини можеш да се убедиш, че градът е бил някога много известен. Името му Ниш идва според Птолемей от реката Нишава, която има същото положение и посока, каквато има и Морава. Тя извира от планината Орбелус, разположена на юг, оттам завива на изток през мястото, където се разделят Хемус и Орбелус, протича през град Ниш, минава разстояние една миля и се влива в Морава немного по-долу от онези теснини, които не допускат Скардус до Орбелус.

Тук при началото на Орбелус е разположен град Ниш на равно и много красиво място. Къщите му са застроени без ред, не са красиви и ако не бяха многото търговци [311] и ако нямаше толкова много следи на античен град, щеше да изглежда като село.

Ние обаче не можахме да проследим последователно имената на планините, за които казах, че идват от комитата Кучево и ни съпътствуваха чак до Цариград — тия от лявата

страна на по-далечно разстояние, отколкото тия вдясно. Причините за това бяха няколко: бързото ни пътуване, невежеството на жителите и назоваването им с различни имена. Продължили по определената посока в дълга верига оттатък Софийското поле, тези планини се свързват с Хемус и дори приемат неговото име. Това аз ще обясня по-обширно, когато стигнем до Хемус.

Що се отнася до положението на Ниш, сметнах, че не бива да пропусна следното обстоятелство: споменатите преди планини, за които казахме, че при пътуването ни се издигат отдясно и отляво, се събират тук на едно място, образуват нещо като кръгла театрална зала, дълга толкова, колкото може да се обхване с две наши мили, и придават на същия град немалка красота.

Поради умората на конете се наложи да прекараме седмия ден на месеца в Ниш. Оттам потеглихме на осмия ден, изминахме по равен път едно разстояние, което се равнява приблизително на 4000 крачки, пристигнахме до гористата местност, наричана в наше време Куновица³⁹. Тя е не само стръмна и дълга, но и мъчно проходима, особено за коли поради многото камъни, тесния път и честите му и внезапни завои.

Тази планинска и гориста местност, по подобие на Лукавица от Скардус се е простряла като мост от Орбелус на изток и изглежда като че ли самата тя е търсила връзка с тези планини, които ни бяха отляво и желаеща да излезе по-нашироко. А и самата река Нишава, след като тече близо до Пирот и изоставената крепост със същото име, е изгласкана далеч от нашия път вляво, подобно на Морава от Лукавица [321] и тук завършва Куновица. Нишава обаче тече и понататък, дава името на града, и след това, както казахме вече преди, се влива в Морава.

През този ден ние минахме през достъпните места на планината Куновица и дойдохме до село Суха Клисурса⁴⁰, сиреч суха скалиста местност — едно незначително и бедно място.

Тук за първи път видяхме с какви накити се красят българските жени. На нас тези накити ни се виждаха, от една страна, странни и прости, и, от друга, леки и твърде смешни. Ако тази простота не беше у един потискан от турците и предимно селски народ, ние мъчно бихме допуснали, че това са съзнателни хора. Не трябва да се говори за облекло у тях. Изобщо то е рунтаво, грубо и евтино, каквото са може би носили първобитните, направено от влакнести кожи. Само ръкавите и надгръдната част на връхната им дреха са изпъстрени с по-дебели, разноцветни копринени шевици. По-внимателно трябва да разгледаме украшенията на главата, шията и ушите. Разделят косата си от челото и я събират на тънки и гъсти плитки. Така събраните коси прокарват покрай слепоочието си над ушите. Прибавят в плитките вълнени нишки,

бойдисани в цвета на косата добавят в тях допълнителни украшения, за да изглеждат по-богати, мятат плитките зад гърба си, завързват ги в нещо като мрежа и ги спускат чак под пояса. Това за девойките. Омъжените жени пък събират косите си по-високо и спускат краищата на завързаната панделка, разнообразени с пришити коприна като коси от тила. Следващите неща, които ще кажа, са общи и за едните, и за другите.

Носят шапки като блюда, направени от много тънки пръчици така, че тази част, която у нас покрива главата и отгоре е затворена, у тях е открита. Слага се на върха [313] на главата, обърната с по-широката си част към небето, също както ако вдигнеш ресните на дрехата над раменете, те ще останат по-ниско. Държат косите си отдолу изобщо открити, така че шапката прилича донякъде на египетска диадема, която е равна като диск. Самата шапка отвсякъде е обвита с лено бяло платно и е украсена навсякъде отвън с пришити или привързани някакви неща, подобни на монети от олово, мед, стъкло или други подобни лъскави предмети. Те не са нещо особено, но при всяко раздвижване дрънкат силно. На главата си също поставят в кръг всякакви било цветя, било треви, които имат особена своя красота. Освен това поставят във вид на венец грозде, жельди, ягоди и други подобни. Продупчват ушите си на 4—5 места и закачват на тях обици от олово, не толкова скъпи, колкото тежки. Имат от подобна материя гривни и браслети. По-старите жени, безразлично мими или възрастни, имат твърде много медни пръстени и чак до глезените си са отрупани с подобни обвивки. Освен това носят и огърлици, но не от злато или сребро, а някакви особени и разнородни предмети, подобни на морски миди. Също речни перли, направени, както у нас, от стъкло. Към тях прибавят халки, каквито ние поставяме на ястребите. След тях идват монети, камъчета, бъбрековидни фигури и стоманени кукообразни късчета от ризница и най-сетне, каквото намерят лъскаво, го поставят на огърлиците и отрупват шията си с много спиралки. Тези, които са по-лични в селото, не се задоволяват с една огърлица, а прибавят две, три, и четири. Веднъж, когато бяха застанали много жени до нас, те се учудваха на нас, а ние на тях и на техните украшения, една запита дали нашите жени се украсяват така хубаво? Щастливи бяха тези жени, които не познаваха нашия разкош, а своя свеждаха до предмети, не коштуващи нищо. Те бяха не по-малко доволни от своята бедност, отколкото нашите от своето богатство.

На 9 август ние само минахме и видяхме град Пирот. Той е разположен вляво непосредствено под планините, покрай които тече река Нишава. Минахме също старата и изоставена крепост със същото име, за която местните жители не знаеха да кажат чия е била в миналото, и дойдохме до село, наричано Цариброд. За него няма какво да се каже.

На 10 август оставихме село Цариброд, вървахме по тежък път и няхахме друго изкачване освен през една гориста планина. Оттам, като направихме няколко крачки, стигнахме с колите до една теснина между две планини, която е като ключ на завършващото вече гористо възвишение. В нея не видяхме нищо друго освен страшни скалисти пропасти и спускащи се по склоновете на планината води и навсякъде неприятна гледка на гориста пустош. Като изразходвахме за минаването на тази теснина шест часа, най-сетне ние стигнахме до открито поле, което беше заградено с много планини и хълмове, проточващи се нашироко и то от двете страни. В по-голямата си част те бяха каменисти, със заклеявели и изсечени гори. У тях няма нито хубави ниви, нито гъсто населени села. Можем да приемем, че там хората живеят доволни само с добитъка си и при все това биват подтискани най-жестоко и ограбвани от пътуващите турци. Ето защо селата им са твърде далеч от главния път, затова пък и ние през целия този ден напълно гладувахме, докато ни доведат до село Белица. На 11 август стигнахме София, където прекарахме самия ден и следващата нощ.

София е един град, разположен сред поле, без градски стени [315], прострял се надлъж и на шир, гъсто населен и с множество къщи, огромно тържище на българите, прочут с голямо струпане на търговци. Разположен е на равно и малко издигнато място, под планината, наричана от местните жители Витоша⁴¹, която е завършек на планината Орбелус, където същия Орбелус доближава реката Циабрус и Хемус и продължава по-нататък пет хиляди крачки.

В самия град няма нито една отличителна къща, почти нито една каменна. Всички са ниски, скрити чак в земята и дървени. Ако има някой с по-забележителна направа, това са иззиданите с тухли, но не печени. Впрочем само някои са направени с печени тухли. Градът е украсен само с турски джамии, с техните високи охлювообразно завити минарета, които се издигат много по-високо в сравнение с нашите плоски храмове и придават на градовете некрасив вид. От тях ходжите съобщават часовете на деня и времето за молитва с много висок глас, както денем, така и нощем. За никои други сгради не полагат по-големи грижи, както за джамиите, баните, мостовете и държавните странноприемници, наричани керван-сарай, сиреч дворци на керваните. В тях са доволни от всичко останало, щом са защитени само от лошото време. Строят старателно четвъртити джамии, бани и мостове за вечни времена с четвъртити камъни и ги покриват с други оловни кубета, формата на които са взели от гърците и римляните. Челната част на джамията, т. е. тяхното свято място, поставят не на изток, а на юг, а минаретата към Африка, т. е. към югозапад. В града ние изброихме 13 минарета.

От разположението му у Птолемей заключава, че този град е стар и някога бил наричан Улпианум. Той го поставя в Дардания. За тази Дардания вече не е останал никакъв спомен. Но следи от стара София се показват [316] в многото развалини, а също когато изравят римски монети. Стърчат и не малки части от градски стени. Освен това тук има свещен храм с гръцки строеж с внушителна големина, който сега не се използва. Принуден съм да говоря за него малко, защото нямах време да го разгледам. Впрочем местните жители разказват само следното: имало гръцки император⁴², който, понеже почитали с жена си благочестивата София, построили в нейна чест храмове — мъжът в Константинопол, а жената — в Улпианум. От това време името Улпианум се забравило и било заменено със София. Има река, разделена на две вади заради водениците, които са разположени във вътрешността на града. Реката е получила името си от самия град, не е голяма освен когато придойде от проливните дъждове. Едната вада на края на града ние минахме почти със колело, а другата — по малък мост. Тя извира от върховете на планината Витоша и се влива в Циабрус малко под града.

Оттук на 12 август след пътуване около една панонска мля ние попаднахме на река, наричана от старите Циабрус, а от нас Искър, и стигнахме до началото на Хемус. Циабрус извира от южните склонове на Орбелус, отначало тече на изток, после на север, разделя самия Орбелус от Хемус и се втурва в Софийското поле, протича под самия град, както не му доставя други блага освен риба в голямо количество. След това малко устието на Алута⁴³, която идва в Трансалпина⁴⁴ от Трансилвания, се влива в Дунав.

Макар и с предположение лесно стигам до заключението, че Циабрус е реката Искър. Първо, защото у Птолемей до тази [317] река няма друга, и второ, съвременните жители поставят реката и град София за граница на Горна и Долна Мизия с Тракия. Птолемей също като описва в книга 3 положението на тази провинция, я нарича, както казахме Искър. Впрочем тази река има същата големина, която има нашият Трансилвански Хризиус, която наричат от Шебеш Шебешански Хризиус⁴⁵, но ако не са проливните дъждове и топенето на снеговете. Иначе преминаването ѝ оттатък навсякъде става лесно с мост или със сал. Когато обаче придойде внезапно, реката бушува и казват, че тече така буйно, че не търпи никакъв каменен свод на моста и затова софиянци го правят дървен. Но понеже и той се разваля, всяка година на същото място правят друг.

От Искър ние стигнахме до село Търнава⁴⁶, разположено в подножието на планината Хемус. Оттам започва изкачването. Има и малка и неизвестна рекичка, която не заслужава да се отбелязва в литературата, макар някои да са я поставили в

новата карта у Птолемей. Те са я представили като течаща към Дунав и вливаща се в Искър. Някои са прибавили в средата ѝ и езеро, но ние не го видяхме, дотолкова беше пресъхнало. След това ние изкачихме издигащата се планина и макар да разпитвахме старателно за това езеро, не успяхме да го открием нито с погледа си на широкото пространство, нито от разказите на местните жители, които заявяваха, че там няма езеро.

От Търнава стигнахме до първите възвишения на Хемус, които бяха толкова неравни и неудобни, макар и не много стръмни и високи, че при изкачването им не без риск за колите се изпотихме в разстояние на две мили, докато излезем към залез слънце при село Вакарел. Там се разстила широка равнина, разположена между високи планини и заобиколена от много селища, намиращи се в полите им наоколо. Същата равнина много прилича на широк площад [318] в голям град и се вижда много приятна гледка. Впрочем селяните от това място разправяха, че тук в предишните времена изобщо не е имало обитатели поради многото разбойници. По същата причина пътниците трябвало да се събират в групи, когато искали да минат там. По-късно, след като ни отнеха Белград по настояването на някакъв си паша, султан Сюлейман заселил жители, и то не само на това място, а и по целия път, където се преминава билото на Хемус. Освен това навсякъде по онези места, известни като по-опасни, наредил близките села да организират пазенето им със стража, която жителите си разпределяли наред, като получавали възнаграждението си от общината. Поставят стражата така: избират твърде високо място в планините, надвесващи се над държавния път така, че пазачът да има пред погледа си и самия път, а и накъдето се обърне, да може да вижда най-далеч. Тук в една малка сламена колиба бди само един човек. Неговото задължение е, когато види хора някъде по пътя или в гората, да удря тъпан и с този знак да напомня на хората, че са забелязани от стражата. Ако случайно някъде има извършено разбойничество, веднага жителите на същото място се подлагат на разследване и ако не признаят, че техни хора са извършили разбойничеството и не посочат извършителите, биват наказвани, като че ли те самите в действителност са го извършили. В резултат на това сега тези планини биват преминавани спокойно дори и от малко пътници, защото всяко село, което преди това само е пращало разбойници, сега от страх за наказание пази своята територия. А сега за другите неща.

На 13 август потеглихме от село Вакарел и минахме най-напред през споменатата равнина [319]. След това навлязохме във възвишения, скоро след това в планини, едни от други по-високи, през които с най-голямо напрежение, след като изминахме докрай стръмнините, а те бяха скалисти и гористи,

се добрахме с голяма мъка до върха. Непрекъснато целия ден вървахме по най-високите била. Там има две села, които отстоят помежду си на една миля. Името на първото е Суха Клисур⁴⁷, а на второто Ветрен. И в двете стърчат някакви старинни паметници. Преди всичко в самото село Суха Клисур⁴⁷ бие на очи една порта с проста тухлена направа, разположена върху четвъртити камъни и на големина много поширока, отколкото изисква нуждата в нашия век. На два хвърлея със стрела отгатък селото имало крепост, която била издигната на остър хълм, който се възвишава много високо по средата между твърде дълбоката долина и склоновете на двете планини, надвесващи се над пътя. Очевидно там е бил направен някакъв кастел за защита, защото и теснините са по природа недостъпни, а и в никоя друга част не е могло да се прокара по-удобен път. По мнението на древните също, които, ако на друго някакво място бяха открили по-удобни проходи, без съмнение щяха да се погрижат и за удобствата на пътниците.

И в село Ветрен също на подобен хълм, разположен между същите планини, стърчат развалините на четириъгълна крепост, които се издигат над земята. Дължината ѝ беше 40 крачки, толкова и ширината ѝ, а дебелината на стената три крачки. Следи от други сгради не видяхме освен из селата, които бяха покрити наоколо с развалини. Вероятно тук е бил проходът на Хемус, който бил укрепен за отблъскване на вражески нашествия. Нещо подобно четем у географите за Термопилите, за Каспийските врати, за Албанските, Загрийските и др. Но жителите на нашия век, които не знаят за старите войни, водили се между гърци, траки, македонци [320] и римляни в миналото по тези части на Европа, сега влечат всички такива старини и ги нагаждат към своето време. Ето защо едни наричат селото Клисур⁴⁷ Новак Дебелия⁴⁸, а други — Марко Краевич⁴⁹ — гръцки царе. И понеже те са бранели тези места при толкова много смени на господарите в тези земи, варварското непознаване на древността приписва именно на тях основаването на тези крепости. Но те се лъжат, защото и двете крепости са дело на старите и мъчно може да се установи гръцки ли са, тракийски ли са, македонски ли са или римски. Няма доказателства, от които би могло да се установи това. Освен ако се препишат на Филип⁵⁰, бащата на Александър Велики, който основал наблизко Филипос или, ако предпочиташ Филипополис, или пък Тримонциум, защото градът има три имена. Филип е издигнал тези крепости или срещу враговете, или за събиране на мито, което вземали от гърците, които свободно използвали този път и минавали от Тракия в Мизия или оттам в Тракия, облягайки се на тяхната защита. Аз мисля, че това предположение не ни лъже, защото Страбон в книга 7 споменава за този същия град, когато говори за реката Стримон,

до която Филип основал този град. Неговите думи са: „Понеже Фили, обхванат от изключителен стремеж да завладее тези места, наложил твърде високи данъци от метал и други неща, които са в изобилие по тези места.“⁵¹ Аз мисля, че тук е бил муниципалният град Панталия⁵², доколкото мога да схвана от положението му у Птолемей, и дори се осмелявам да твърдя това. Но нека това мнение да бъде на други, които са се добрили по-близко до вярното разбиране на въпроса, а ние да продължим за други неща.

Докато ние разглеждахме местата на това бърдо, от дясната ни страна виждахме обширните върхове на Хемус, граничещи [321] с други огромни планини, простиращи се навсякъде наоколо и държащи на раменете си високо издигнати върхове, които тънеха в гъсти облаци. Помислих, че тук са най-високите върхове на споменатия Хемус, защото от това било, което ние вече бяхме изкачили, не виждахме да се издигат други по-високо. Попитах селяните как се назовават тези планини, които се издигат толкова стръмно към небето и са толкова високи, повече, отколкото този, на който ние бяхме тогава. Отговориха, че тази се нарича Книсава⁵³, а онази едни наричат Текхия, а други — Василиса⁵⁴, но и двете са несигурни. Хората, които живеят тук, са толкова невежи, че като питахме едни или други от тях да научим имената на местата, се оказа, че не познават дори и земите, които обитават. Затова аз се задоволих с тези наименования, защото времето и престоят ни не позволяваха да търся по-верни. Отказах се от тази трудност и отпратих селяните. След това се обърнах лично да разгледам положението на цялата планина и съгласно това, което още преди бях видял в картите на Птолемей и бях чел у други географи, установих, че много неща са верни, за които са писали старите автори. Все пак няма да пропусна, че и аз нещо вмъквам за тази планина в литературата, и то не за самата нея, но най-вече и за други неща, които се отнасят до описанието на нашето пътуване.

И така, когато изкачихме билото Книсава и приближихме до село Ветрен (Vethrem), а то е последното място при това преминаване, и оттам по къс и леко полегат склон слязохме в Пловдивското поле и приближихме до реката Стримон⁵⁵. Самата планина тук от самия най-висок връх, за който горе споменахме, се простира във вид на два клона: левият е разположен на изток и сочи Черно море. Десният е насочен отначало на юг, после на запад и достига чак бреговете на Егейско море. Самата най-висока точка [322] на върха на планината ни остава в гръб. За него някои географи споменават, че е толкова висок, че от него се вижда и Черно море, и Адриатическо, и Дунав, и всяко друго място между тях. Историкът Полибий⁵⁶ твърди същото това, а Страбон го обвинява в книга 7⁵⁷, че не говори истината, като заявява, че това е невъзможно по-

ради многото гъсти въздушни маси, които закриват погледа ни и поради твърде дългото разстояние. Мнозина обаче са убедени, че това е така. Затова и Филип⁵⁸, бащата на Деметри и Персей, воден от това мнение, се качил на Хемус в стремежа си да види областите и местата, по които най-лесно би могъл да обмисли начините за водене на война срещу римляните. Това не е лишено от известен присмех, макар отличният цар да е искал да го избегне, като прибавил към общото мнение и свое доказателство: Чети Ливий, кн. 40, 4.

На 14 август, като се отдалечихме от Хемус, навлязохме в полето на Филипи. От дясната ни страна течеше реката Стримон. Едва извървахме две мили и пред нас се изпречи мост, построен на плитка река, а тогава беше времето на летните горещини. Ние разгледахме много внимателно този мост и заслужаваше да го опиша.

Мостът е построен от четвъртити камъни, дълъг е 118 крачки, а широк по-малко от 9. Има 5 свода, средните три големи и високи, а крайните на двата фланга средни и ниски. Два от по-големите, някога разрушени, сега бяха възстановени с греди и където мостът беше здрав, беше послан с обикновен камък. Встрани има издигнати стени до пояса на човек, направени от четвъртити камъни. Те предпазват минувачите от падане, когато се струпват и се блъскат при вървежа. Освен това мястото беше удобно за облягане на тия, които наблюдаваха реката и другите места, които се откриваха пред очите им. Върху него не се вижда никакъв надпис [323]. Въобще мостът е турско дело⁵⁹. Реката, върху която е построен, се нарича Тополница (Topolniza). Тя идва от тези върхове на Хемус, за които бях казал, че отляво се насочват към Черно море, и веднага след моста се спуска надолу и на едва ли има 2000 крачки се влива в Струма.

След това пред нас се показва град, наричан от варварите Татар Пазарджик, (*Tatar pazarciz*), което значи малко тържище, едно много мръсно място и в по-населената си част осеян с обори за добитък и железарски работилници. След като го отминахме, ние наближихме село Говедар⁶⁰, разположено до брега на Струма, и там прекарахме нощта.

На 15 август от село Говедар минахме Филипос, който се нарича също Филипопопис по името на основателя му Филип, и отминахме за селото, наричано Конуш (Cognus). През този ден и през тази нощ ние не бяхме допуснати да се подслоним в града поради злата воля на водачите. Само минахме през средата му и можахме за кратко време да разгледаме същия град, защото бяхме излезли под предлог за набавяне на храна за вечерта и бяхме се забавили мъничко в другата му част.

Градът е разположен на много хубаво място сред обширно и много плодородно поле. Турците го наричат Филибе, (*Philibé*)

а траките, българите и другите народи, говорещи на илирски език⁶¹, които са го владеели най-много, го назовават Пловдив (Ploudin). Римляните са го наричали Тримонциум от три хълма, които тук са места, почти заоблени на върха и свързани в прав ред. Те се издигат сред обширната равнина почти като скали сред някакво море. Близо до тях е разположен още един, четвърти хълм, но не толкова висок и се простира във вид на език, извит откъм тази страна, която гледа към Стримон. [324] Този хълм е обхванал града, а в дясната страна опира на Стримон заедно с другите.

Самият град заема голямо пространство. Къщите му не са разхвърляни, както в повечето други градове. Сливат се с градините и са по-широки, отколкото високи според обичаите на своето население. Ако има някои по-забележителни сгради, нещо, което може да се каже за всички турски градове, това са джамиите, баните, жилищата на ходжите и обществените странноприемници, наричани керван-саран. Те правят впечатление. Всички останали са ниски, направени от кал и дърво и едва се забелязват. Те са много тъмни и просто като че ли са необитаеми от хора, защото в тази част, където най-вече трябва да имат очи, те са слепи и заедно с улиците не се осветяват чрез никакви прозорци. От двете страни са обградени със зидове, които се изравняват с покривите на самите къщи. Поради това става така, че когато се разхождаш из улиците, ще кажеш, че това е пустош, освен ако някой не ти се изпречи отпред. До такава степен никой не гледа от прозорците.

При все това освен турци в Пловдив живеят българи и расци, които се третират като роби, но не им се забранява да изповядват християнската религия. Оттам ние, като минахме града, спряхме за малко в градините край него, както по-горе казах, като изтъкнахме пред спътниците си претекста, че трябва да си набавим храна. Говореше се, че селото, към което се отправихме, се измъчва от недостиг. После ние попаднахме на един човек расцианин. Запитан как се нарича близката до това племе планина, за която преди вече казахме, че започва от върха Хемус и надясно от нас се насочва към Егейско море, той ни отговори, че се нарича Рупча⁶². След това го попитахме дали знае за някакви развалини от сгради по тези места? Като протегна ръка, той посочи късове от сводове на водопроводи на дълго разстояние, които се бяха проточили от самата планина Рупча под онези три малки хълма към самия онзи хълм, където е разположен градът. [325] Учуден от това, аз подхвърлих: защо е била нужна тази външна вода, когато непосредствено до града тече Стримон, а също и покрай неговите предградия? Той ми отговори, че чувал от по-старите, че реката Стримон никога не е била добра за пиене. И сега не може да бъде добра, щом тогава не е била.

След това, запитан за религията, той каза, че никой не е

отстъпил от нея освен някои, които вместо да я поддържат и разпространяват, постепенно се опозоряват с турската религия. Това са предимно немощни старци, но има и млади, примани от мрежите за по-свободен статут. Същевременно той посочи с пръст трите хълма, а също и четвъртия, центъра на града, където Филип бил построил крепостта, следи от която се показват и сега. Там, рече, и на двата върха, като показва двата от трите, някога е имало два много големи манастира. Така са научили неговите родители от по-старите. Също това, че на първия хълм, когато Пловдив е минал под властта на турците, без намесата на някаква буря или земетресение се появила на самия връх пукнатина и погълнала манастира. И сега там се подава пукнатина и се виждат върховете на потънали стени. Самият манастир е бил посветен на света Дева Мария. Пребиваващите вътре монаси се спасили от гибел.

Другият манастир, който бил на мястото на крепостта, когато бил разрушен по заповед на турчина, за да се построи върху неговите руини друга някаква сграда, 70 души от тези, които със светотатствените си ръце рушили божия дом, паднали внезапно мъртво простряни през различни моменти на деня. У християните и двете тези събития са били възприети като чудо и предадени на поколенията, за да не се забрави никога от това здраво племе. Ако бяхме престояли в града повече без съмнение ние щяхме да научим много повече. Впрочем турците [326], каквото да са намирали някъде там, а намират и до ден днешен, го употребяват в строежа на джамиите, баните и обществените странноприемници.

Главната улица на града, по която минахме, има и от двете страни търговски магазини. Между тях също всякакви занаятчийски работилници и кръчми. Цялата улица беше препълнена с местни продукти и купове зеленчуци. Каменната настилка е по-висока, отколкото се налага от градската чистота и промените на времето, и тогава беше толкова замърсена и потънала в кал, както и всичко наоколо беше почерняло в сажди и пушечи, че ние минахме не съвсем през крайната ѝ част със запушени носове.

Реката Стримон мие Пловдив. Тя извира от планинските бърда на Хемус, там, където същият се отдалечава от Орбелус. Тези била преди аз казах, че се смятат за най-високи. Реката тече през Пловдивското поле в широко корито. Водите ѝ са бистри и изобилствуват с риба. Най-напред тя докосва град Филипополис с дясната си страна и оставя предградията му вляво, до които се преминава по дървен мост, и то доста дълъг. Оттам се отдалечава към лявата страна от държавния път на три наши мили. След това се връща към същия, където минава под каменния мост на Мустафа⁶³, който представлява едно прочуто дело. Оттам, като заобикаля тази област, гордееща се с хълмовете си, върви надясно към планините на Македония. После ги събира, а те са се разпрострели чак до местата, от-

където се вижда Одрин, и са променили посоката си на юг чак до Егейско море. Сетне реката минава съвсем близо до град Одрин. На това място тя приема реката Тунджа, която мисля, че е Места, а Птолемей я нарича Тонзос, която идва от север от планината Хемус и пресича най-ниските части на града, които се свързват с предградията му, спуска се на юг [327], доближава до егейските брегове и малко над град Аретуза⁶⁴ се влива в морето. Но за нея после.

За да не пропусна нещо, което се отнася до набелязания пътепис, трябва да направя описание на споменатия мост.

Мостът е дълъг 325 крачки, широк 8 и висок 1 1/2 копие на леко въоръжен войник. В средата е най-висок, защото и на двата края е наведен за по-леко изкачване и за стичане на дъждовете оттам. Има 21 свода, които, като се започне от средата, всички стават един от друг по-малки. Освен това, както и при моста на река Тополница отатък Пловдив, бреговете на коритото, които поддържат фланговете на моста отляво и отдясно, на известно разстояние са укрепени със стена от дялан камък, висока 4 лакътя, та да не би да бъдат разядени от силната вода и да станат причина за разрушаване на моста.

Погрижили са се и за здравината и трайността на колоните. Под сводовете по дължината на моста дъното на реката по-горе и по-долу от самия мост е укрепено с гъсто издигнати насипи и струпани купчини с чакъл, немного високи, но дотам, докъдето стигат водите, когато внезапно придойдат, за да не са в състояние да оголят основите на колоните му и да ги подкопаят. От едната и от другата страна има селище и се свързва с Траянов път, който се поддържа с голямо старание и се поправя често. Нарича се мост на Мустафа (*Muztarphae pons*) по името на създателя му Мустафа. Последният по времето на султан Баязид⁶⁴, съсипан от тежка старост, но богат, поискал за очистване на греховете си според обичая на своя народ да построи нещо за общото благо и решил да прокара над Стримон мост, и то на това място на главния път, където преминаването за пътниците било трудно и опасно [238]. Така той пристъпил към това голямо, мъчно и скъпо дело и го завършил с великото намерение, че да може да съперничи на старите.

Филипиняните⁶⁵, до които пише светният апостол Павел, били жители на този град. В неговите равнини е воювал най-напред Юлий Цезар с Помпей⁶⁶. След това, от една страна, Август, а, от друга, Брут и Касий⁶⁷. Толкова голямо множество могили са издигнати нашир през цялата равнина и се виждат и на която и страна да обърнем очи, че мъчно можем да ги изброим. Няма съмнение, това се потвърждава от свидетелствата на сегашните жители, че това са били погребения на водачи и бележити мъже. Откъде води началото си обичаят да се погребват по този начин бележити мъже, в момента не ми дойде наум. Но истината е, че това са погребения, за които мо-

жем да узнаем също и от Вергилий. В трета песен той говори за погребението на Полидор⁶⁸:

„Тогава уреждаме погребението на Полидор и върху гроба му се издига огромна маса земя.“

Също и в седма песен за дойката на Еней, Каета, се казва: „Благочестивият Еней устрои обичайното погребение, натрупа могила от пръст и след това утихнаха. . . “

Подобно нещо има и в шеста песен, където авторът казва за Палинур⁶⁹:

„Моля те в името на приятната светлина и въздуха на небето, в името на бащата ти, в името на надеждно растящия Юл, непобедими, изтръгни ме от тези бедни и натрупай върху мене земя.“

Там, където трябвало да се погребват телата, когато започвали да издигат такива могили, пръв хвърлял върху трупа пръст най-близкият по кръв роднина или жената на мъжа си, или мъжът на съпругата си; ако няма никой от тях или погребението се извършвало сред войска, пълководецът изпълнявал това благочестиво задължение или пък този, който бил най-достоеен, или най-добрият му приятел [323]. Затова и този Палинур иска от Еней, а у Овидий Пенелопа иска от съпруга си общият им син Телемах да изпълни последните си задължения към двамата, като казва:

„Той да затвори и монте, и твоите очи.“

Преди да изляза от полето на Филипи, трябва да кажа нещо за тази област. Тя не би трябвало да се причислява към Тракия и Македония, защото Птолемей в книга III, в X карта на Европа пише, че реката Стримон извира от планините, които разделят Тракия от Македония. Страбон, по-стар от Птолемей, същото изглежда, че мисли в книга VII. Оттатък реката Стримон чак до брега на Черно море и на планината Хемус всичко това принадлежи на траките, с изключение на брега, който държат гърците. Не се различават от тях и Солин⁷⁰, който казва, че между Македония и Тракия границата е Стримон и че тези земи се напояват от реките, извиращи от Хемус. Към тази мисъл и нашият евангелист Лука добавя също в „Деяния на апостолите“, глава XVI: „Като отплувахме, казва, от Троада в права посока, дойдохме в Самотраки, а на следващия ден в Неапол. Оттам пък във Филипи, който е първата държава-колония на земята Македония.“ Впрочем Птолемей държи здраво на своето мнение, също и Страбон, когато в същата VII книга казва, че повечето автори причисляват към Македония цялата област от Струма чак до реката Места. Тук той може би иска Тунджа да бъде реката Места. Също и големият историк Солин нарича Родопа Мигдония⁷¹, която е провинция на Македония, съседна на Тракия. И Аристотел свидетелствува за това, като казва, че в полето на Филипи, Македония, има твърде много златни мини. Помпоний Мела⁷² също е писал: в Тракия

се издигат планините Хемус, Родопи и Орбелус [330], а в същност цялата Орбелус е разположена в Мизия.

Как и в коя от двете области това би могло да се докаже, аз не виждам, особено при този маршрут на пътуване и при това толкова голямо различие не само у новите, но и у старите автори. От това без съмнение следва ясно, че старите автори са писали повече по съобщения и четене на предишни писатели, а не от собствено проучване. Ето защо и аз при това бързо пътуване повече няма да се мъча да установявам, защото и местните жители все още мислят различно по този въпрос. Едни причисляват тази област към Тракия, а други към Македония. Аз мисля, че в бъдеще лесно старите граници на тези провинции ще се слоят и ще отпадат, ако това царство се разшири повече.⁷³

Освен за Стримон ние ще споменем на съответното място и за други реки на тази част на Тракия: Тунджа, Несо⁷⁴, Хебро⁷⁵, Мелани⁷⁶, Арцо⁷⁷, Атира⁷⁸ и Батиния⁷⁹, а също и други някои достойни за разглеждане места, пропуснати от мнозина стари и нови автори. Тези реки са в този ред, както ние ги поставихме, следвайки Стримон чак до носа, наричан Хризоцерос⁸⁰, на който е разположена Византион, имат направление към морето освен Тунджа, която се слива със Стримон.

Стримон извира от полите на планината Хемус почти на това място, на което се отделя от Орбелус, а също и от изворите на Искър, който старите нарекли Циабрус, както беше казано от нас преди. Той не се отклонява много от Стримон, както Дунав от Рейн. Местните жители твърдят, че при изворите си Стримон е много малка, но скоро става голяма река от различните притоци, които се спускат оттук и оттам от планинските бърда. С тези странични води тя става много голяма, за което свидетелствува и Помпони Мела. Оттам тече през много завой из долините, разширява се на няколко места пред гънките на планините. Това нещо твърди също и Плиний⁸¹, който казва, че тя, преди да поеме течението си нататък, се разлива в седем езера [331]. За тези езера местните жители не потвърдиха нищо. Не се задържа по тези теснини повече от два дни път, а това са най-високите бърда на Хемус, надвисващи над реката, върху които някога се е изкачил царят на македонците Филип и ги е пропътувал старателно. Измъкнала се след това от теснините на планините, тя оставя вляво бърдото, което варварите от славянското племе наричат Ветрен, а ние „ветровито място“, както беше казано по-горе, а вдясно планините, които местните жители наричат Василица⁸² и Славиеви⁸³. Тези планини, отделени от Хемус с реката Стримон, но неотделени от Орбелус, както може да се види в картите на Птолемей, съпровождат чак до Пловдив същия Стримон. След това през Мигдония, последната македонска провинция от областта Тракия, реката слиза до Егейско море, където се издигат

остров Лемнос и планината Атос, наричана от нас Свети Атон.

Още от самите си извори Стримон се спуска на изток с първите си и все криволичещи движения, навлиза в равнината, оставя изворите зад гърба си и тече вече в широко корито и очевидно пълноводна се насочва през Пловдивското поле към югоизток. Като тече през полето отначало от дясната страна на държавния или Траяновия път, тя прави плодородни най-ниските места на казаните планини и като излиза от коритото си, се връща при Пловдив в същия път. След това там минава под дървен мост между града и предградията и към Хемус се връща на лявата страна. Там излиза през обширните простори на тази равнина, скита се надлъж и шир и отново се връща към споменатия път вече с по-голямо име и мнение за себе си при селото Мустафа. Там минава под мост със същото название, наречен така по името на създателя му. След това реката наново завива повторно надясно и изминала около 5 наши мили, доближава твърде близко до град Одрин и като го поздравява някак по задължение от прага [332], изцяло извира на юг към Егея.

В този участък тя се преминава по два моста, първият е дървен, а вторият каменен, построен на Галиполския път, и най-сетне се спуска в споменатото море. В това си течение, което следва от Хемус към морето, приема, не зная дали повече, но сигурно по-големи реки от тези, които приема между планините. Най-напред две от дясната страна, и двете текат от планините Василица — Стара риха, т. е. Стара река при Пловдив, и Арда малко по-долу от Одрин. След това приема отляво 5 притока: Тополница отсам град Татар Пазарджик, оттатък Ядина⁸⁴, малко след това Крушка⁸⁵. След това Герговия⁸⁶, после Тунджа на почти същото място под Одрин, където и Арда. Там минава под дървен мост, наречен Табахлар от турците по кожарската работилница, защото там се обработва кожата поради възможностите, които дава водата. Повече не можахме да научим, особено за тези реки, които се вливат в нея от дясната страна.

Пловдивското поле е много удобно за произвеждане на ориз, изобилствува също с бобови растения. То се напоява изобилно от водите на Луда Яна, която благодарение на упорития труд на населението се разлива на много обширни блата, отклонява се в различни ръкави и дава вид на много реки. От това пък следва, че животът през най-силните летни горещини протича в кал.

Реката Стримон има обаче три имена: първото е общо и за гърци, и за римляни. Второто е Марица, което е славянско. Третото е Мерич, което е турско⁸⁷. Но понеже някои по-нови автори са приписали на Хеброс днешно име, наричат я Марица, съвсем неправилно осведомени, защото и гърци, и турци, и другите племена, които са живели там по това време, назовават Хеброс Ергене⁸⁸. Дори и у Птолемей [333] нейното истинско разположение не е точно определено в картите.

Тя ми е Филипопол с дясната си страна, а с лявата — Адрианопол. Птолемей я е поставил далеч и от първия, далеч и от втория град, защото пише, че Адрианопол е един и същ град с Филипопол противно на класическите автори и общото мнение. Впрочем те, а ти можеш да видиш това и със собствените си очи са разгледали много внимателно картите на същия Птолемей и са могли да разберат това, което и ние разкриваме. А сега по-нататък.

След това, като потеглихме от селището Конуш или Констица, което име е получено от станцията на конете, на 16 август пристигнахме в Клокотница, а оттам на 17 до Харманли. Тези две места са също села с подобен вид и на 18 дойдохме до моста и селото Мустафа. Понеже тази местност се простира нашироко със стръмни хълмове, необработени и гористи места, не попаднахме на нищо такова, което заслужава да се отбележи, освен споменатия мост на Мустафа, за който вече достатъчно подробно говорихме.

На 19 август оставихме моста на Мустафа и стигнахме до Одрин една област, подобна на гореописаната. В нея немного далече от моста видяхме надясно на брега на Струма град Чермен⁸⁹, който личеше от развалините на сградите, че е бил някакъв стар град. Сега е седалище на санджак-бей на Загора.⁹⁰

Загора (Zagara) е град, разположен в подножието на планината Хемус. С тази част той се надвесва над полето на Филипи от изток. Цялата тази област заедно с частта на преди споменатата планина се нарича в ново време Загорски санджак, а в старо време е била наричана претура Бесира по името на племената беси⁹¹. За тях старите автори са предали, че са били близо до Хемус, до реката Несос и до планината Пангей⁹², в която е разположен Одрин. За него чети [334] Птолемей, а изложението за планината Пангей — у речниците.

След град Чермен идва реката Гергона. Тя е с малко корито, но е доста пълноводна. Следва град Одрин. . .

ВТОРО ПОСОЛСТВО НА АНТОН ВРАНЧИЧ
ДО ПОРТАТА
1567—1568

*[Писмо на Вранчич и Тойфенбах до императора.
София, 4. VIII. 1567 г.]*

До Негово пресветлейшо императорско величество

Желаем да уведомим смирено Ваше свято императорско величество съобразно служебния си дълг за нашето положение и за това, как протича нашият път. Нека Ваше величество милостиво знае, че на 1 август пристигнахме в София, който град е столица на Дардания или на България. Навсякъде ни придружават хората на будинския паша, а някъде и наети лица съобразно с обичайния навик при тях. Също по всички места

ни посрещат с уважение видни граждани, конници спяхи и пешаци и всички се радват на мира, защото самите те сигурно освен победата нищо друго не са спечелили, понеже тя не е могла да предотврати смъртта на много хора и добитък [76], а освен това е причина да изоставят домашната си работа почти също така, както е изоставена и у нас. Това е причината, поради която народът на тази държава съвсем се отвърща от войната. Впрочем не биха били малко нещата, за които бихме могли да пишем на Ваше императорско величество, но ни пречи липсата на сигурни курниери. Сега такива има и естествено е Ваше величество да научи благосклонно нещо за нас.

Желаејки първо да служим покорно на Ваше императорско величество и не да скриваме това, което се отнася до нашето здраве, а след това да го изтъкваме, разбира се, не и да премълчим за другите негодни, сме поели толкова болнави пътя по суша през толкова страни, пътувайки винаги от полунощ до обед, а често дори и след това продължаваме пътуването в летните горещини. От шест дни и двама имаме някаква треска, така че сме принудени да останем тук два дни, докато с обичайната грижа на лекарите си върнем предишното здраве. При все това вече няма никаква опасност, тъй като вече чувствуваме ползата от лекарствата, и утре, молейки божията помощ, ще продължим пътя си.

Що се касае до останалото, положението е следното: Говори се, че този владетел⁹³ се стреми към мир и кани отвсякъде от свое име пратеници. Впрочем мнозина вече са пристигнали, още повече се очакват, но за персиеца се съмняват. Венецианският пратеник тук е най-нежелан, но съвсем не се третира неучтиво, както ни каза човек, който тогава бил с него. Разпространява се предположението, че турчинът търси начин да скъса с венецианците и да им обяви война за Кипър. Говори се дори, че за тази цел усилено подготвя кораби. Засега повече няма, освен да помолим Ваше императорско величество да ни прости, когато препоръчваме нещо [77], което не щяхме да правим, ако не бяхме питани. Нека всевишният предобър бог да пази винаги Ваше свято императорско величество невредим и щастлив. София, 4 август 1567 г. [Антон Вранчич] Загребски и Тойфенпах.

*[Писмо на Вранчич и Тойфенпах до императора.
Пазарджик, 8. VIII. 1567 г.]*

До Негово свято императорско величество

Вчера, когато преминахме планината Родопи и пристигнахме в седлото, наречено Ново село⁹⁴, ни настигна чауш на будинския паша с писма от пашата и от Ваше свято императорско величество с дата от 17 юли. Днес, когато пристигнахме до Пазарджик, който отстои от Пловдив на четири мили, пристигна неочаквано друг човек на същия паша с писмо от Ваше

свѣто императорско величество, датирано от 23 този месец. Това писмо донесе и на двама ни наистина голяма радост, понеже от него научихме, че при Ваше императорско величество всичко е в ред. Дано всевишният да нареди занаяпред всякога да научаваме все по-хубави неща. От друга страна, Ваше императорско величество може милостиво да узнае, че ние досега също сме щастливи и без всяко неудобство, а, от друга страна, с чест и уважение бяхме доведени дотук. При все това ние постоянствуваме в пътуването и научихме, че насреща ни са изпратени няколко спахиоглани³⁵, които, както се каза, по-нататък ще ни чакат на много места. Каквото указание ни даде Ваше императорско величество, това ние честно ще вършим.

Що се касае до писмото на Ваше свѣто императорско величество, не считаме за необходимо [78] да отговаряме надълго, освен че много се радваме, че от петте наши писма е отговорено на три. Ние пък ще положим всички усилия, доколкото това може да стане, новият будински паша да се задържи в Буда. Припомниме си също така какво трябва да правим, където мястото и нуждата наложат, срещу оплакванията, които лъжливо се преувеличават. Истина е, всемилостиви император, че тези погранични началници не могат да се въздържат да не вършат плячкосвания. Но ако Ваше императорско величество желае най-сетне да отдъхне от тях и най-вече сега, най-смирено молим Ваше свѣто величество да благоволи да нареди милостиво да се спазват най-стриктно и строго издадените укази. Нека вседобрният и всемогъщ бог да Ви пази дълго, дълго щастлив и невредим. Пазарджик, 8 август 1567 г.

[Антон Вранчич] Загребски и [Христофор] Тойфенпах.

(Пътенис на Вранчич и Тойфенпах от Братислава до Цариград.)

1 юли — 22 август 1567 г.

Списък на пътните преходи в Турция, направени по Дунав, 1567 г.

1 юли отплавахме от Братислава, 10 мили. . .⁹⁵

20 (юли). Потеглихме от Белград и стигнахме до кастела Гроцка, 4 мили.

21. От Гроцка стигнахме в Смедерево, 4 мили.

22. От Смедерево стигнахме в село Кленовац⁹⁷, 4 мили.

23. От с. Кленовац стигнахме в с. Баточина, 8 мили.

24. От Баточина стигнахме в град Ягодина, за да закусим, 3 мили (80). От Ягодина дойдохме в гр. Парачин, за да обядваме, 2 мили.

25. От Парачин дойдохме в с. Боливан⁹⁸, 6 мили.

26. От Боливан пристигнахме в гр. Ниш, някогашния Невус, 5 мили. Там почивахме и на 27 юли.

28. От Ниш дойдохме в с. Клисурсица, като изминахме три мили по стръмната и мъчна за пътуване планина Куновица. Общо 5 мили.

29. От село Клисурца навлязохме веднага в планината, наречена Суха Клисурца, дълга две цели мили, висока и каменеста, и дойдохме до град Пирот, разположен под планината Хемус. Там има стара крепост на деспотите, 3 мили.

И оттам има разрушен път, дело на древните хора, който местните жители наричат Траянов път.

30. От Пирот пристигнахме в село Колатин⁹⁹, 3 мили.

Една миля над него в планината Хемус, която наричат Стара планина¹⁰⁰, извира река Несус близо до селото Годеч. Тази река Несус тече от юг на север и като прорязва двете планини — Суха клисура и Куновица, и ги отделя от планината Скардус, като същевременно мие Пирот. След това със спокойно течение навлиза в град Несус или Ниш и най-после немного над него се влива в Морава малко под една стара и запустяла крепост, наречена Копрен. Морава пък, наречена през древността Мостиус, извира от Ново бърдо, на латински наречено Новус монс, напоява Скопие и след като приеме много реки, тече по средата на Горна Мизия и малко над Смедерево се влива в Черно море. От нея се отделя един ръкав, наречен от местните жители Йесава, който, като достига [81] стените на Смедерево, се слива там с Дунав.

31. От село Колатин непосредствено от самия хан навлязохме в третата планина, наречена Ирзевица¹⁰¹, пристигнахме в село Белица, 4 мили.

Първи август. От село Белица пристигнахме в София, 2 мили.

Там поради заболяване и на двамата оратори прекарахме втория и трети ден [на август].

4. От София пристигнахме в Бела църква¹⁰² по планински път, 4 мили.

5. От село Бела църква дойдохме в полето Йетиман под планината Родопи и почивахме в селото Стипос¹⁰³, 2 мили.

6. От село Стипос дойдохме в Ново село през планината Родопи, 5 мили.

7. От Ново село дойдохме в град Татар Пазарджик, 2 мили.

8. От Татар Пазарджик пристигнахме във Филипополис, 4 мили.

Оттам, като преминахме река Несус или Марица по мост до самия град, същия Несус се отдалечава далеч наляво от главния път и три дни не го виждаме.

9. От град Филипополис дойдохме в село Конивс, 3 мили.

10. От село Конивс пристигнахме в село Каяли¹⁰⁴, 3 мили.

11. От село Каяли пътувахме цяла нощ, първо през неплодородно поле, наречено Зумжнова¹⁰⁵, след това през Дервентаврали до село Хаврали¹⁰⁶, 8 мили.

12. От село Хаврали, малко след което [82] ни се яви пак река Несус, пристигнахме до Мустафа-мост, 3 мили.

13. Потеглихме от моста Мустафа и пристигнахме в Адрианополис, 3 мили.

Там река Тунджа, идваща от изток, и Арда от север първоначално се сливат до моста заедно и течейки под него, се вливат в Несус. Тази река заедно с Орбелус от самите граници на града завива към Егейско море и там се влива в морето.

14. Почивахме там.

15. Потеглихме от Адрианополис и пристигнахме до село Хавса, 3 мили.

16. Потеглихме от село Хавса и дойдохме в село Бабаевски, 4 мили.

17. Потеглихме от Бабаевски и пристигнахме в село Бургаз, 2 мили.

18. От село Бургаз дойдохме в град Чорли, пътувайки цяла нощ, 6 мили.

Между това минахме първо село Каристерам, след това река Хеброс, която се слива с твърде малката река, наречена от гърците, а също и от турците Ергене.

19. От град Чорлу пристигнахме в град Силиерия, 5 мили.

По средата на това пространство тече от Хемус планича река Меланис, наречена от местните жители Арабли.

20. От Силиерия дойдохме в Големия мост, от турците наричан Бююк Чекмедже, 5 мили.

На това място има морски залив, бреговете на който са свързани със споменатия мост и идваща от Хемус река Атира влива сладките си води в залива.

21. От Големия мост дойдохме до Малкия мост, 3 мили.

22. От Малкият мост пристигнахме в Константинопол, 2 мили.

[83] В края си Карпатските планини на мястото, където достигат Дунав и където са разделени от силата на водите, образуват повече от 60 прага на дъното. Това място се нарича от местните жители Халимаска.

Тези прагове, назовани от местните хора Глинта поради тяхната труднопроходимост, се намират между Голубащ или Галомбац и някогашното Кладово, сега наречено Нови град. Него турците са построили, след като разрушили Северин. Недалеч под развалините на Северин се откриват в Дунав колони от моста на Траян.

На това място, където са праговете, Карпатите разделят Трансалпийска Влахия от Темешварската и Карансебешката област на Унгария.

На противоположния бряг веднага започва планина, от местните хора наречена Кучнайра¹⁰⁷, която изведнъж се издига на обширно пространство и се свързва с Хемус с непрекъснати бърда и склонове. Ето защо аз наричам тази планина Хемус, но досега никой не я е опознал. Така че трябва да бъде считан не само за (Хемус) Тракийски, но и Мизийски, и Дардански, и Български.

Изглежда, и Птолемей е познавал разположението на Скар-

дус и Орбелус, щом като казва, че Скардус се свързва с Орбелус. Хемус се свързва с Орбелус там, където стига вече в Тракия. Понеже същата онази планина Хемус или Кучнайра, която се издига от Дунав и веднага в своето протежение се свързва с Тракийския Хемус, като от лява страна достига Константинопол. Орбелус пък остава отдясно, приемайки Скардус при река Циабрус, сега наричана Искър, заедно с река Несус или Марица се насочва направо към Хадрианопол, откъдето се отклонява и се спуска с Несус едновременно в Егейско море. Така че за това място трябва да се направи справка у Птолемей.

Като се премине река Искър, от старите хора наричана Циабрус, която тече от град, наричан Самоков, разделя [84] планината Скард от Орбел. В тези места — отсамното Сунсав¹⁰⁸, оттатъшното наречено Витоша, има път за село Белица.]

Списък на разстоянията от Виена до Цариград

От Виена до Райка	мили	11
От Белград до Гроцка	„	4
От Гроцка до Смедерево, наричано от древните Трикорниум	„	4
От Смедерево до Кленовац	„	4
От Кленовац до Баточина	„	8
От Баточина до градчето Ягодина, просторно и многолюдно	„	3
От Ягодина до градчето Парачин	„	3
От Парачин до Боливан	„	6
От Боливан до градчето Ниш, някогашния Несум, с доста голямата река Нишава	„	5
От Ниш до Клисурсица	„	5
От Клисурсица до доста голямото и многолюдно градче Пирот с порутена крепост	„	3
От Пирот до Калотино	„	3
От Калотино до Белица	„	4
От Белица до град София, някога наричан Улпианум, голям и многолюден	„	2
От София до Бела църква, сиреч Алба еклезиа	„	4
От Бела църква до Ихтиманското поле под планината Родопи и до прохода Стинос	„	2
От Стинос се изкачва Родопи, където е селото, наречено Василица и Ветрен, което ще рече Царево и Ветровито [място]	„	5
От Родопи се спуска в Тракия до голям и многолюден град Татар Пазарджик, наричан и татарско тържище	„	2
От Татар Пазарджик до град Филипопол, някога наричан Тримонциум по трите хълма, сред които е разположен до брега на река Неси или Нести (Нестус), която сега местните жители наричат Марица	„	4
От Филипопол до сел Конниус	„	3
От Конниус до село Каяли	„	3
От Каяли до село Хаврали (Харманли)	„	8
От Хаврали до моста Мустафа, построен над Марица, където се намира доста многолюдно градче	„	3

От моста Мустафа до Адрианопол, стар укрепен със стени град, съществувал още, заедно с просторни големи предградия, които се напояват от три реки — немалката Арда, Тунджа и Марица, първите две се вливат в Марица и заедно с планината Орбел се насочват към Егейско море	3
От Адриановия град до селото Хавса	3
От Хавса до селото Ескибаба	3
От Ескибаба до село Бургаз	2
От Бургаз до градчето Чорлу	6
От Чорлу до укрепления със стени град Силиврия; в това пространство тече река Хеброс, наричана от гърците и турците Ергене, като напоява селото Кариширан; през цялото си течение приема много реки от планината Хемус, образува езерото Бистониум ¹⁰⁹ и след това се влива в Егея	5
От Силиврия до големия мост, наричан от турците Бююк Чекмедже, където се намира в голямо градче	4
От големия мост до малкия мост, наречен Кючук Чекмедже	3
От малкия мост до Цариград	2
Сборът в унгарски мили е	192

¹ Вранчич е предал средновековното славянско название Жърнов (Jarow) Турците изградиха тук своя крепост през 1442 г., наречена Авала, откъдето заплашвали християните в Белград.

² Гроцка — източно от Белград на р. Дунав. Турците я наричали Хисарджик.

³ Шопорон — град в Западна Унгария.

⁴ Клавдий Птолемей — бележит античен астроном и географ, живял през втората половина на II в. Оказал е силно влияние върху развитието на географската наука и картографията през епохата на Ренесанса. През 1475 г. излязло от печат за пръв път неговото съчинение „География“, преведено на латински език, и през следващите не повече от сто години излезли още девет издания.

⁵ Тевтобургиум Вранчич приема, че е днешният гр. Печ в Южна Унгария. Съвременните автори приемат за по-вероятно, че Тевтобургиум е бил при дн. Дая на р. Дунав, източно от Осиек. Срв. Paulys Real Encyclopädie der klassischen Altertumwissenschaft, V, 1898, S. 1170.

⁶ Корнакум, Каром — приема се, че се е намирал в областта на дн. Вуковар. В едно от писмата си по време на пътуването до Цариград през 1567—1568 г. Вранчич отбелязва, че местните жители са наричали селището Каром — Карловци, сиреч дн. Сремски Карловци, източно от Нови Сад.

⁷ Акоминкум — дн. Стари Сланкамен, югоизточно от Сремски Карловци.

⁸ Ритниум — дн. Сурдук, на десния бряг на Дунав, северозападно от Белград.

⁹ Таурунум — Земун, дн. Нови Белград.

¹⁰ За разлика от мнозина други западни пътешници от оная епоха Вранчич е схванал вярно, че Сърбия и Рашка (Рашка) е една и съща страна.

¹¹ Трикорниум Вранчич отъждествява със Смедерево. Птолемей го поставя при устието на Морава; градът се е намирал при Ритонек, източно от Белград.

¹² Мосхиус — р. Морава.

¹³ Улпианум — дн. Липлян в Косово поле, южно от Прищина.

¹⁴ Дардани — илрийско племе, населявало земите на Стара Сърбия и Северна Македония.

¹⁶ Трибалите — племе от дако-мизийски или тракийски произход, населявало земите главно по течение на р. Нишава.

¹⁷ Страбон — древногръцки географ и историк, живял от 66 г. пр. н. е. до 10 г. от н. е. Неговото съчинение „География“ се счита за най-значителния труд по география през античността.

¹⁸ Даките били родствени племена на траките и населявали територията на днешна СР Румъния.

¹⁹ Гетите били северозточна група от тракийските племена, родствени на даките; населявали земите от двете страни на р. Дунав между р. Осъм и Черно море.

²⁰ Р. Тибиск е дн. р. Темеш, Тамиш, ляв приток на Дунав, вливаща се в нея източно от устието на Тиса.

²¹ Петроварадин — град на десния бряг на Дунав, срещу Нови Сад.

²² За имената „Ливада“, „Ломница“ вж. бел. 10 към Дерншвам.

²³ Павел Бакич според народното предание бил прославен юнак, който преминал на страната на императора.

²⁴ За името Дервент срв. бел. 10 към Дерншвам.

²⁵ Вранчич има пред вид тук ренегатите, преминаващи на турска служба.

²⁶ Планина или селище с име Лукавица в този край сега не се среща.

²⁷ Скардус, Скард е дн. Шар планина.

²⁸ Дн. Костолац.

²⁹ И сега съществува под същото име градче в Северозточна Сърбия.

³⁰ Дн. Светозарево.

³¹ Стефан Майлат бил трансилвански магнат, който се опитал с помощта на императорски войски да завземе властта в Унгария. През 1541 г. бил разбит и заловен в плен от молдовския войвода Петър Рареш, който го изпратил за Цариград. Бил хвърлен в „Седемте кули“ и там завършил живота си. Бял бег бил турски санджак-бей в Смедерево, проявил се при завземането на Белград и битката при Мохач 1526 г. Срв. Дерншвам, бел. 14.

³² Ражан съществува и сега под същото име западно от Сталач.

³³ За сръбския деспот Лазар вж. бележка 9 към Курипешич.

³⁴ За Милош Кобилнич вж. също бележка 10 към Курипешич.

³⁵ Султан Мурад I (1359—1389).

³⁶ Тук и на други места Вранчич използва думата „илирска“, „илирски“ вместо „славянска“, „славянски“.

³⁷ Траянов път — става дума за римския военен път. Вж. по-подробно Ив. Д. Шишманов, цит. съч., стр. 33 и сл.

³⁸ Надписите, които Вранчич привежда в своя пътепис, са обнародвани от Момзен в *Corpus inscriptionum Latinarum*, t. II, p. 267 sqq. Почти същите надписи предава и Дерншвам с незначителни различия. Срв. бел. 30—4.

³⁹ Бебийски планини античните автори назовавали планините между Далмация и Горна Панония, в по-тесен смисъл планините от двете страни на р. Уна. Те служили за връзка между Хемус и „Веригата на света“. Срв. Paulus RE, t. III, p. 179.

⁴⁰ Орбелос, Орбел античните автори наричали Беласица планина или поиякога и Пирин планина. Под това име Вранчич очевидно разбира Рило-Родопския масив, като считал, че същият достига чак до реките Нишава и Морара.

⁴¹ Куновица планина наричали през средните векове прохода между Сичево и Бела паланка, а също и планините около него, особено дн. Сува планина. Днес Куновица се нарича възвишението южно от Сичево.

⁴² Сува Клисурса, Клисурсица (Zuba Klysziura) Вранчич нарича дн. с. Клисурса, намиращо се пет километра източно от Бела Паланка. Други автори (Брокиер, Найчич) споменават селото под името Извор. От XVI в. насетне започнало да се нарича Куручешме.

⁴³ Вранчич е първият пътеписец, който споменава името на Витоша (Vitossa) планина, срещащо се и в други извори от XIV в.

⁴⁴ Византийският император, за когото споменава тук Вранчич, е Юстиниан I (527—565). Неговата жена Теодора била построила храм в чест на св. София в гр. Улпианум. Някои стари писатели (Евтропий) наричат София Улпия Сардика. Тези неща вероятно са подвели Вранчич, за да отъждествява София с Улпианум.

⁴³ Алута — дн. р. Олт в СР Румъния.

⁴⁴ Трансалпина — Влахия.

⁴⁵ Дн. Хармаш Кървош, ляв приток на р. Тиса (на румънски Кришул).

⁴⁶ Търнова — село, югоизточно от Нови хан, споменавано и от други пътешественици. Съществуvalo е до Освобождението, когато жителите му са се изселили. Срв. Списък на населените места в царство България от Освобождението (1879) до 1910 г., С., 1921, с. 485.

⁴⁷ Суха Клисурa — с. Клисурa, пътешествениците поставят пред влизането в прохода Траянови врата, пред който е минавал старият римски път. По-късно това село се дава с турското му име Капуджик. Селото се е запазило под това име до Освобождението. Срв. за разположенето на тези места, споменавани от почти всички пътешественици, П. Мутафчиев.

⁴⁸ Според някои исторически източници от XV в. Новак водел дружина хайдути из планините на Южна Сърбия и поддържал връзки със сръбския деспот Стефан Лазаревич (1389—1427). При един поход на султана от Сърбия в Македония Новак нападнал и разбил турските войски, а плячката предал на деспота. Впоследствие народното предание превръща Новак в един от легендарните народни юнаци, борци против турците. Срв. И. С. Д о с т я н, Борба сръбского народа против турецкого ига XV — начало XIX в., М., 1958, с. 20.; Ю. Т р и ф о н о в, Бележки върху развитието на песните за Новак у българите и сърбите. СбНУ, т. XXIX.

⁴⁹ Марко Кралевич или Крали Марко, както се нарича по-често в българския епос и литература, е бил син на владетеля на Прилепската област крал Вълкашин, който загинал в битката при Черномен през 1371 г. Марко наследил владението на баща си и неговата титла, но се принаел за васал на султана. Като такъв участвувал в похода на султана срещу влашкия войвода Мирчо и загинал в боя при Ровине до Крайна (1394 г.). Вж. Български юнашки епос, С., 1971, и посочената там литература. Народното предание превърнало Крали Марко в главен герой на историческия епос на южните славяни и легендарен юнак от времето на борбите против османските завоеватели. Може би от местното население някои чужди пътешественици са научавали за него и свързват името му главно с Траяновите врата.

⁵⁰ Филип II Македонски (359—336 г. пр. н. е.) в същност не е основал, а само е разширил и укрепил селището, съществувало и преди това. Траките са го наричали Пуллудева, а у някои автори се срещат и имената Евмолпиада (Амниан Марцелин) и Понеропол (у Плиний Стари). Срв. Извори за старата история и география на Тракия и Македония, II издание, С., 1949, с. 265, 399.

⁵¹ В същност Страбон (VII, 74) говори не за Пловдив (Филипопол), а за Филипи в Беломорска Тракия, недалеч от Кавала. Дословно съответният пасаж от Страбон е следният: „Някои причисляват към Македония и частта от Стримон до Чест (Места), понеже Филип твърде много се трудил да подчини тези места под своя власт; той получавал големи приходи от рудниците и другите богатства по тия места.“ Вж. цит. съч., с. 218.

⁵² Панталия е по-късна форма на селището Пауталия (у Птолемей — Павталия) — дн. Кюстендил.

⁵³ В по-ранни извори името Книшава (Knissavam) се среща за означаване на югозападния дял на Рила, затворен между Рилска река и Илинска река, в други — изобщо за Рила планина или в по-широк смисъл за целия планински масив от Чепинското корито до р. Струма. Вж. по-подробно за това име П. Мутафчиев, цит. съч., с. 59—60.

⁵⁴ Името Текня (Teschya) се среща у други пътешисци от XVI—XVII в. под формата Tschiasuj, Tschie за означаване на някое от селата из този район. Срв. цит. съч., с. 60. Vasilizam е във връзка с имената на селата Горна и Долна Василица.

⁵⁵ Тук Вранчич е приел Марица за Струма (Strymon). Това е една от най-големите му грешки, на която той упорито държи и по-нататък в изложението си и която е плод на усилята му да съчетае своите наблюдения с писаното от античните автори.

⁵⁶ Полибий — гръцки историк от II в. пр. н. е.

- ⁵⁷ За това място у Страбон вж. Извори за старата история и география на Тракия... с. 215.
- ⁵⁸ Става дума за Филип V, македонски цар от края на III и нач. на II в. пр. н. е. (220—179).
- ⁵⁹ За мост на Тополница съобщава и 20 години по-рано и Шепер. На същото място е имало каменен мост и в римско време. Срв. К. П. Иречек, Военния път от Белград за Цариград и балканските проходи. Българска историческа библиотека, год. IV, т. IV, С., 1932, с. 28.
- ⁶⁰ Дн. с. Говедаре (Govedar), Пазарджишко.
- ⁶¹ Илирски, сиреч славянски език.
- ^{61a} Под „расциани“ тук очевидно трябва да се разбират дубровничани.
- ⁶² Рупча (Rupczam) — Рупчос и днес се нарича част от средните Родопи, намираща се западно от р. Чепеларе. Етнографската група рупци се среща из Чепеларско, Хвойна, Смоленско и Златоградско.
- ⁶³ Вж. бележките към Курпешич, 36.
- ⁶⁴ Аретуза (Aretuzam) се е намирала между Струмския залив и езерото Болбе (Бешикгьол, дн. Богданско езеро).
- ^{64a} Авторът имал пред вид султан Баязид II (1481—1512).
- ⁶⁵ Според християнската литературна традиция апостол Павел бил изпратил послание до жителите не на Пловдив, а на Филипи.
- ⁶⁶ Битката между Юлий Цезар и Помпей в същност е станала при Фарсала в Тесалия през 48 г. пр. н. е.
- ⁶⁷ Октавиан Август разбил Брут и Касий при Филипи през 42 г. пр. н. е.
- ⁶⁸ Полидор бил син на троянския цар Приам и брат на Хектор и Парис.
- ⁶⁹ Палинур бил кормчия на Еней и загинал при дн. нос Палинур, южно от Неапол.
- ⁷⁰ Гай Юлий Солин — римски писател от III в.
- ⁷¹ Мигдония — област в стара Македония, северно от Солун.
- ⁷² Помпоний Мела — римски географ от I в. пр. н. е.
- ⁷³ Става дума за Османската империя.
- ⁷⁴ Несо, Нестос — дн. р. Места.
- ⁷⁵ Хебро, Хеброс — р. Марица.
- ⁷⁶ Река Мелани се влива в залива Мелас (Сароски залив), източно от устието на Марица.
- ⁷⁷ Според Птолемей („География“, III, 4) р. Арзос се е вливала в Пропонтида. Такава река обаче там няма. Град с име Арзос се е намирал до устието на р. Сазлийка. В по-новата литература р. Арзос се отъждествява със Сазлийка.
- ⁷⁸ Атира се е намирала при дн. Бююк Чекмедже. Така се е наричала и реката, която там се влива в Мраморно море.
- ⁷⁹ Батинна — реката, която се влива в Мраморно море при Кючук Чекмедже.
- ⁸⁰ Хризоцерос — Златен рог, на който е разположен Цариград.
- ⁸¹ Гай Плиний Стари (23 или 24—79 г. от н. е.).
- ⁸² Името Василица, което се появява у западните автори през средновековието и се среща у много пътешественици, днес се е запазило в имената на съставните села Горна и Долна Василица.
- ⁸³ С името Славиеви (Slavievi) Вранчич е предал названието, с което българското население наричало Родопите (Славови или Славиеви гори). (Срв. Шишманов, цит. съч., с. 163—164.) Остатък от това название е името на Славов връх, южно от гара Сестримо.
- ⁸⁴ Iadinam е несъмнено Луда Яна.
- ⁸⁵ Struzkam — неуточнено. В някои стари карти се дава с. Гърци на р. Стряма.
- ⁸⁶ Georgoyam — не може да се открие такова сходно название на река или селище в тази част на Тракия. По място Георгова отговаря на р. Сазлийка.
- ⁸⁷ Турското название на Марица е Меридже.
- ⁸⁸ Античното име на р. Ергене е Ергинес (Аргинес).
- ⁸⁹ Чермен — средновековният Чърномен, дн.с. Чирмен, западно от Одрин.
- ⁹⁰ Стара Загора.

⁹¹ Тракийското племе беси е заемало земите по горното течение на Марица и около Пазарджик.

⁹² Планината Пангей е дн. Кушница планина (Пърнардаг) в Беломорска Тракия.

⁹³ Става дума за Сюлейман Великолепни (1520—1566).

⁹⁴ Ново село (Novovilla), на турски Еникьой, е дн. Ветрен.

⁹⁵ Спахиоглави — дословно синове на придворни спахии, спахии при Портата.

⁹⁵ Тук се изпускат станциите от Братислава до Белград.

⁹⁷ Кленовац — такова име в този край сега не се среща. Маткович допуска, че може да е Колари.

⁹⁸ Боливан — дн. с. Бован на р. Моравица.

⁹⁹ Калотино (Kollatin)

¹⁰⁰ Българското название на Стара планина се среща за пръв път в поемата на дубровнишкия поет Гундулич „Осман“. Вранчич е първият и един от малцината пътешественици, който е споменал това име.

¹⁰¹ Изопачено име, което не може да бъде отъждествено чрез днешната топонимия на този край.

¹⁰² Бела църква (Bela Czrkva) на турски Ак Клисе — дн. Вакарел.

¹⁰³ Стипос — славянското Щипон (античното Стопонион) — Ихтиман.

¹⁰⁴ Каяли е дн. с. Филево.

¹⁰⁵ Изопачено е предадено името на Узунджово.

¹⁰⁶ Харманли.

¹⁰⁷ Името Кучнайра в съвременните карти не се среща. Вероятно е произведено от името на селището Кучево на р. Пек.

¹⁰⁸ Изопачено название, неуточнено.

¹⁰⁹ Езрото Бистониум, споменавано от античните автори (Херодот — Бистонида, Страбон — Бистонско езеро), се наричало дн. Буругьол, Бистонско езеро, източно от устието на Места в Беломорска Тракия.